

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Rodinná politika v České republice

Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

Stud. program: Právo a právní věda

Stud. obor: Právo

Vedoucí práce: Ing. Antonín Vacík

Plzeň 2016

Richard Vojta

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 20. 3. 2016

Richard Vojta

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu mé práce Ing. Antonínu Vacíkovi, za cenné rady a konstruktivní připomínky. Dále děkuji své rodině za pomoc a podporu v průběhu celého studia. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat Karolíně Nedomové, za umožnění práce v knihovně Technické univerzity v Drážďanech a také paní Janě Píšové, pracovníci knihovny Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí.

Obsah

Obsah.....	4
Seznam zkratek.....	7
1 Vymezení základních pojmů.....	10
1.1 Sociální politika.....	10
1.2 Rodina.....	11
1.3 Rodinná politika	12
1.4 Sociální zabezpečení.....	14
2 Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii.....	16
2.1 Mezinárodněprávní problematika práva sociálního zabezpečení	16
2.1.1 Sociální zabezpečení v evropském prostoru.....	16
2.2 Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii	17
2.3 Koordinace dávek pro rodiny s dětmi v Evropské unii	20
2.3.1 Dávky v nemoci, mateřství a rovnocenné otcovské dávky	21
2.3.2 Rodinné dávky	21
3 Podpora rodin s dětmi v systému sociálního zabezpečení v ČR.....	23
3.1 Státní sociální podpora	23
3.1.1 Prameny právní úpravy.....	23
3.1.2 Obecně o dávkách státní sociální podpory	25
3.2 Dávky státní sociální podpory	26
3.2.1 Dávky poskytované v závislosti na výši příjmu	28

3.2.2	Dávky poskytované nezávisle na výši příjmu	33
3.3	Dávky pěstounské péče	38
3.4	Podpora rodiny v rámci nemocenského pojištění.....	43
3.4.1	Obecně o podpoře rodin s dětmi v systému nemocenského pojištění	43
3.4.2	Peněžité pomoci v mateřství.....	45
3.4.3	Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství.....	46
3.4.4	Ošetřovné.....	48
3.5	Podpora rodiny v rámci důchodového pojištění	49
3.5.1	Pozůstalostní důchody	49
3.5.2	Vdovský a vdovecký důchod.....	50
3.5.3	Sirotčí důchod.....	51
4	Další formy podpory rodin s dětmi	52
4.1	Daňová opatření pro rodiny s dětmi	52
4.2	Další formy podpory rodin s dětmi.....	53
4.3	Nefinanční podpora rodin s dětmi	53
4.4	Sociální bydlení v České republice	54
4.5	Celkové zhodnocení systému podpory rodin s dětmi v ČR.....	56
5	Podpora rodin s dětmi v Německu	58
5.1	Systém podpory rodin s dětmi v Německu.....	58
5.1.1	Stručný vývoj sociální zabezpečení v Německu	58
5.2	Kompenzace rodinných nákladů	59

5.2.1	Přídavek na dítě	59
5.2.2	Příplatek k přídavku na dítě.....	61
5.2.3	Peněžitá pomoc v mateřství.....	61
5.2.4	Rodičovské období a rodičovský příspěvek	62
5.2.5	Záloha výživného na dítě.....	64
5.3	Další možnosti zvýhodnění rodin s dětmi v daňovém systému.....	64
5.3.1	Odpočitatelné položky na dítě	65
5.3.2	Odpočitatelné položky na dítě za péči, výchovu a vzdělávání.....	65
5.3.3	Vztah přídavku na dítě a odpočitatelných položek.....	65
5.3.4	Náklady na péči o děti	66
5.3.5	Daňová úleva pro osamělé rodiče.....	67
5.3.6	Úleva pro zvláštní výdaje při studiu pro zaměstnání u plnoletého dítěte..	67
5.3.7	Školné	67
5.4	Příspěvek na bydlení.....	68
5.5	Sociální bydlení v Německu.....	69
6	Srovnání systémů podpory rodin v Německu a České republice.....	71
6.1	Srovnání systémů podpory rodin v Německu a České republice	71
6.2	Vztah rodinné a demografické politiky	72

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
EHS	Evropské hospodářské společenství
ES	Evropská společenství
EStg	Einkommensteuergesetz (zákon o daních z příjmu)
EU	Evropská unie
NKoorSZ	Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 883/2004 o koordinaci systému sociálního zabezpečení
Sb.	Sbírka zákonů
ZDůchPoj	Zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění
ZNemPoj	Zákon č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění
ZOSPOD	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí,
ZSSP	Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Úvod

Název této práce je rodinná politika v České republice, což je dosti široký pojem a již v úvodu si zaslouží užší vymezení. Za rodinu je pro účely této práce považován soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi, nebo jednoho z rodičů s dítětem nebo s dětmi. Základním znakem je tedy aspekt dítěte. Rodinou politikou je pak podpora rodin s dětmi ze strany státu, tedy především finanční podpora. Finanční podpora rodin ze strany státu se rozlišuje na přímou, která je uskutečňována pomocí dávek a nepřímou, kterou představují daňové úlevy pro rodiny s dětmi. Přímá podpora rodin formou dávek ze strany státu je stěžejním tématem této práce, představeny budou dávky v České republice, v Německu a rovněž koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii. Pro úplnost však budou v práci zmíněny i daňová opatření, některé nefinanční formy pomoci a pozornost stručně bude pojednáno i o sociálním bydlení. Závěrečná kapitola bude zaměřena na srovnání rodinné politiky v Čechách a v Německu a dále na vztah rodinné politiky k demografické politice, jejíž je významnou součástí. Půjde o stručnou analýzu vývoje v ČR, Německu a Evropě s prognózou budoucího vývoje a nástinem možných opatření pro eliminaci budoucích rizik.

V první kapitole budou definovány základní pojmy, klíčové pro tuto práci. Jde především o pojmy rodina a rodinná politika, vymezeny budou i termíny sociální politika a sociální zabezpečení.

Druhá kapitola se věnuje koordinaci sociálního zabezpečení v Evropské unii. Po stručném úvodu do mezinárodní problematiky práva sociálního zabezpečení bude popsán systém koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii, který se opírá o čtyři základní principy, rozsah koordinace a v závěru kapitoly je popsána detailní úprava jednotlivých rodinných dávek.

Tématem třetí kapitoly je podpora rodin s dětmi v systému sociálního zabezpečení v České republice. Největší prostor v ní bude věnován státní sociální podpoře, která pokrývá většinu rodinných dávek. Dále sem patří pěstounské dávky. Z nemocenského pojištění jsou popsány nejen dvě dávky podpory v mateřství, ale i ošetřovné, které taktéž s rodinou úzce souvisí. V závěru kapitoly jsou popsány pozůstalostní důchody.

Čtvrtá kapitola je věnována dalším formám podpory rodin s dětmi. Jsou zde nastíněny další formy podpory rodin s dětmi mimo systém sociálního zabezpečení. Budou popsány daňová opatření pro rodiny s dětmi a krátce i některé další formy podpory rodin s dětmi. Jednou z významných otázek, kterou musí rodina s dětmi řešit, je otázka bydlení, a proto je závěr kapitoly věnován sociálnímu bydlení.

V páté kapitole nazvané Podpora rodin s dětmi v Německu bude nejprve popsán systém podpory rodin s dětmi v Německu a poté bude věnován prostor jednotlivým dávkám. Budou to jednak dávky, spadající v německém systému podpory rodin s dětmi pod pojem kompenzace rodinných nákladů, ale i dávky poskytované z daňového systému, příspěvek na bydlení a v závěru kapitoly bude popsán německý systém sociálního bydlení.

V šesté kapitole nazvané zhodnocení systémů České republiky a Německa jsou zhodnoceny předchozí kapitoly. Dále je prostor věnován i vztahu rodinné a demografické politiky popisuje dosavadní vývoj a prognózu počtu narozených dětí v ČR včetně dopadů na kvantitu a kvalitu populace. Zmiňuje rizika předpokládané silné migrační vlny z okolních islámských států, jejichž populace prudce roste a migranti podle dosavadních zkušeností nemají zájem přejímat evropský způsob života (evropskou kulturu). Na základě analýzy příčin nezájmu evropské populace o větší počet dětí jsou pak navrženy úpravy rodinné politiky v ČR, které by mohly situaci zlepšit.

Rodinná politika je v současnosti velmi aktuální téma hned z několika důvodů. Jednak stát v zájmu šetření rozpočtových výdajů hledá možnosti jak šetřit. Vzhledem k tomu, že podpora rodin s dětmi je pro stát nákladná, tak byly v posledních letech přijaty zákony, které omezili, případně zrušili některé dávky pro rodiny s dětmi, čemuž se v této práci budu věnovat. Zároveň však je potřeba hledět na neuspokojivou úroveň porodnosti, která je v ČR stejně jako ve většině západních států nízká.

Účelem této práce je zmapování jednotlivých peněžitých dávek určeným rodinám s dětmi, poskytovaných zejména v rámci systému sociálního zabezpečení, v České republice a v Německu.

1 Vymezení základních pojmů

1.1 Sociální politika

Sociální politika je pojem ne zcela jednoznačný a jako takový je ho obtížné definovat. Podle jedné z definic je sociální politika „cílevědomá činnost subjektů (státu a jeho orgánů, zaměstnavatelů, odborů, obcí, občanských a jiných iniciativ, náboženských společností, rodiny i jedinců a dalších), která směřuje k vytváření vhodných podmínek pro všestranný rozvoj jedince”.¹

Existuje v zásadě dvojí pojetí sociální politiky, a to v širším a užším slova smyslu. Z hlediska širšího pojetí sociální politiky ji lze vymezit jako konkrétní jednání zejména státu, kterým je ovlivňována sociální sféra společnosti. Sociální politikou jsou tedy myšleny aktivity vážící se bezprostředně k životním podmínkám lidí. Cílem sociální politiky v užším slova smyslu je reagovat na sociální rizika, resp. jejich možné negativní důsledky (stáří, nemoc, invalidita), a eliminovat sociální tvrdosti, které doprovázejí fungování tržního mechanismu (chudoba, nezaměstnanost). Toto parciální pojetí redukuje sociální politiku na systém opatření především v oblasti zaměstnanosti a sociálního zabezpečení.²

Sociální politiku lze dále dělit na aktivní a pasivní. Aktivní (perspektivní) sociální politika se přednostně zaměřuje na prevenci, tedy předchází vzniku sociálních problémů „ex ante”, a to změnami nebo úpravami samotného sociálního systému a pravidel jeho fungování, nebo přijímáním opatření, kterými se předem vytváří předpoklady pro účinné řešení možných následků sociálních problémů. Pasivní (retrospektivní) sociální politika se zaměřuje na řešení již vzniklých sociálních problémů, reaguje „ex post”.³

¹ Galvas, M., Gregorová, Z.: Sociální zabezpečení. 2 aktualizované a doplněné vydání. Brno: Doplněk, 2005.

² Krebs, V. Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 25.

³ Krebs, V. Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 26.

Sociální politika je postavena na čtyřech základních přístupech:

Princip sociální spravedlnosti - klíčový princip, jde o pravidla, pomocí kterých jsou ve společnosti rozdělovány finanční příjmy, předpoklady a životní příležitosti mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny.

Princip sociální solidarity - vzájemná podpora, sounáležitost, souvisí s utvářením a rozdělováním životních podmínek a prostředků jedinců a sociálních skupin (zejména rodin) v zájmu naplňování ideje sociální spravedlnosti.⁴ Její podstata tkví v tom, že člověk jako společenská bytost je vždy do jisté míry odkázán na pomoc celku.

Princip participace - možnost ovlivňovat sociálně politická opatření, tj. člověku, jež je ovlivňován sociální politikou musí být dána možnost tuto politiku spoluutvářet.

Princip subsidiarity - princip spojující osobní odpovědnost se solidaritou. Jedinec je v první řadě sám odpovědný za zajištění životních podmínek, pokud se o sebe sám nedokáže postarat, má mu pomoci rodina a až jako další nastupuje odpovědnost státu.

1.2 Rodina

Definice pojmu rodina se různí. V některých zemích může být považován za rodinu pár partnerů či manželů, v jiných pojem rodina splývá s pojmem domácnost⁵, tato práce se však ztotožní s definicí doc. Krebse: „V moderní rodinné politice je za rodinu pokládán soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi, nebo jednoho z rodičů s dítětem nebo s dětmi. Protože s manželskými či partnerskými páry, nebo jednotlivci a dětmi často žijí i jiné osoby, užívá se také přesnějšího pojmu rodinná domácnost, jejímž jádrem je úplná nebo neúplná rodina“.⁶ Rodina je základní ekonomickou a sociální jednotkou společnosti

Definice rodiny se postupem času mění. Tradičním subjektem až do zhruba 18. stol. byly velké, vícegenerační rodiny. Rodina byla brána především jako ekonomická jednotka. Žena měla za úkol především plození dětí a muž ekonomické zajištění rodiny. Základním

⁴ Krebs, V. Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 32.

⁵ Matějková, B., Palonciová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice. Brno: Vydavatelství MU, 2005, str. 7.

⁶ Cit. z Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 374.

znakem rodiny v té době byla nerovnost mezi muži a ženami. Zlom přišel s obdobím industrializace a přechodem k tržní společnosti, která byla spojená s větší mírou urbanizace. Přechod lidí do měst měl vliv na zmenšování rodiny.⁷

Charakteristiky, které ovlivnily podobu a vývoj rodiny v průběhu druhé poloviny dvacátého století byly založeny na volnosti při uzavírání manželství, značném růstu úrovně vzdělání a kvalifikace žen a jejich uplatněním na trhu práce, uplatnění práva žen při rozhodování o svém budoucím povolání, koncentraci porodů do úzké etapy života, prodlužování délky života a snížení plodnosti. V posledních letech se pak jednoznačně prosadily tendence vytváření partnerských svazků bez uzavření manželství a vzestupu podílu dětí narozených mimo manželství. Zároveň prudce narůstá i podíl lidí, kteří žijí sami. V souvislosti s tím, jak se zmenšovala ekonomická role rodiny, se dostal do centra rodinného života pár, který byl dříve jen součástí systému rodiny, nyní je však jeho jádrem.⁸

1.3 Rodinná politika

Rodina je v moderních společnostech základní sociální a ekonomickou jednotkou a proto je chráněna a podporována státem. Státy bez rozdílu věnují rodinné politice velkou pozornost. Rodinná politika je součástí sociální politiky a je uskutečňována právními, ekonomickými a sociálními opatřeními. Vědomé a cílené působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodin, na její členy a prostředí staví rodinu pod zvláštní ochranu státu, jejíž nedílnou součástí by mělo na druhé straně být i garantování práv na svobodu a sebeurčení členů rodin, jež by vylučovalo přímé zásahy státu mířící k ovlivňování rodinného chování. V českém právním řádu je výsostné postavení rodiny zakotveno v čl. 32 Listiny základních práv a svobod, která v odst. 1 stanoví, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona, čímž akcentuje význam rodiny ve společnosti. Z hlediska podpory rodin s dětmi je významný 5. odst. čl. 32 LZPS, který stanoví, že rodiče, které pečují o děti, mají právo na pomoc státu a podpoře v mateřství je věnován 2. odst. čl. 32 LZPS, kdy ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající zdravotní podmínky.

⁷ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 374-375.

⁸ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 376-377.

Právo na rodinu je nezadatelným sociálním právem člověka. Stát má v duchu svých závazků vyplývajících z Mezinárodního paktu o ekonomických, sociálních a kulturních právech člověka, povinnost zajistit rodině nejširší možnou ochranu a pomoc, zvláště k jejímu založení, a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí a dále má zajistit zvláštní ochranu matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte, včetně placené dovolené.⁹

Rodinná politika sleduje různé cíle v podpoře rodin. V zásadě je hlavním cílem v podpoře rodinné politiky v moderních státech zmírňování narůstajících nákladů rodin při opatrování mladé generace realizací principu především sociální solidarity, principu solidární spravedlnosti a principu sociální garance. K dalším cílům rodinné politiky patří posílení společenské vážnosti rodin a manželství, zlepšování životních podmínek pro optimální rozvoj života dětí, slučitelnost rodinné funkce a zaměstnání a ochrana svobodného a všestranného rozvoje individua v rodině.¹⁰

Podpora rodin s dětmi je vykonávána pomocí různých nástrojů. Nejvýznamnější je podpora finanční, která se dále dělí na přímou, působící prostřednictvím finančních dávek a nepřímou, působící prostřednictvím daňových opatření. Cílem finanční podpory je buďto kompenzace rodinných nákladů nebo určité ocenění rodinných funkcí. Přímá finanční podpora je zacílena na všechny, nepřímá se omezuje na výdělečně činné osoby, což znamená, že možnosti daňové soustavy adresně zasahovat v konkrétních sociálních situacích jsou v tomto smyslu omezené. Nefinanční podpora se uskutečňuje prostřednictvím různých služeb pro rodiny či vytváření příznivých podmínek usnadňujících například harmonizaci rodinného a pracovního života rodičů.¹¹

⁹ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 13.

¹⁰ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 378.

¹¹ Höhne, S.: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití. Praha: VÚPSV, 2008, str. 7.

1.4 Sociální zabezpečení

Pojem sociální zabezpečení vznikl teprve ve 20. století a jeho historickým předchůdcem je chudinská péče. Vývoj pojmu sociální zabezpečení výrazně ovlivnila teorie sociálního státu, známá pod anglickým označením „social welfare state”, jejíž ekonomické základy formuloval v 1. pol. 20. stol John Maynard Keynes.¹² Sociální zabezpečení je plodem sociální politiky státu.

Pojem sociálního zabezpečení lze chápat jako pojem komplexní, který je vnitřně dále členěný a znamená soubor právních norem, institutů, institucí a vztahů, jejichž účelem je předcházet možným sociálním rizikům, odstraňovat nepříznivé následky, které vzniknou jedincům v důsledku stanovených sociálních událostí, a vytvářet tak příznivé podmínky pro všestranný sociální rozvoj člověka.¹³ Funkcí sociálního zabezpečení je tedy minimalizace dopadu negativních událostí na postavení subjektu.

Financování sociálního zabezpečení probíhá v České republice dvojím způsobem:

- a) poskytování dávek může být hrazeno přímo ze státního rozpočtu – dávky státní sociální podpory,
- b) pojištěnec se podílí v průběhu doby pojištění na tvorbě zdrojů, ze kterých mu je v případě sociální události vyplácena podpora – nemocenské, důchodové a zdravotní pojištění.

Systém sociálního zabezpečení v České republice je definován třemi základními systémy a to: sociálním pojištěním, dávkami státní sociální podpory a sociální pomocí.

Sociální pojištění - povinný finanční systém, kterým se občan sám nebo někdo jiný občana povinně zajišťuje pro případ budoucí sociální události.¹⁴ Sociální pojištění zahrnuje v České republice důchodové pojištění, nemocenské pojištění a zdravotní pojištění. Sociální události, na které reaguje některý z prvků sociálního zabezpečení, můžeme rozlišovat na krátkodobé (nemoc, těhotenství či mateřství) a dlouhodobé (ovdovění nebo stáří). Rodina je

¹² Kahoun V. a kol.: Sociální Zabezpečení – vybrané kapitoly. Praha: Triton, 2010, str. 25.

¹³ Galvas, M., Gregorová, Z.,: Sociální zabezpečení. 2. vydání. Brno: Doplněk, 2005, str. 26-27.

¹⁴ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 17.

podporována především ve formě peněžité podpory mateřství, vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství a ošetřovného.

Systém státní sociální podpory - určený na podporu rodin s dětmi. Jedná se o nepojistný pilíř sociálního zabezpečení a dále systém nárokový, tedy jsou-li splněny zákonem stanovené podmínky, nárok na dávku vzniká.

Sociální pomoc - tento třetí pilíř práva sociálního zabezpečení lze chápat jako poslední síť sociální ochrany, resp. „záchranné sociální sítě“. Představuje jednu ze záruk poskytnutí sociální ochrany každému. Ačkoli platná česká právní úprava pojem sociální pomoc nezná, teorie jej běžně používá, a to jako pojem nadřazený pro systém pomoci v hmotné nouzi a systém sociálních služeb.¹⁵ Dávky poskytované v rámci tohoto systému jsou nazývány dávkami pomoci v hmotné nouzi a jsou komplexně upraveny v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Mezi tyto dávky patří např. příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, či mimořádná okamžitá pomoc. Přestože tyto dávky mají často podobné názvy jako dávky státní sociální podpory, nejsou dávky sociální pomoci primárně zaměřeny na pomoc rodinám s dětmi, a proto se jim tato práce nebude dále věnovat.

15 Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 285-287.

2 Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii

2.1 Mezinárodněprávní problematika práva sociálního zabezpečení

System práva sociálního zabezpečení se nerozvíjí pouze v uzavřeném prostoru České republiky, ale působí na území, které má vnější vztahy, nachází se v určitém prostoru, usiluje o zapojení do evropských a světových struktur a na jeho území se pohybují občané cizích států. Všechny tyto okolnosti ovlivňují úroveň a směr vývoje práva sociálního zabezpečení a lze o nich tedy hovořit jako o okolnostech ovlivňujících tvorbu a úroveň práva sociálního zabezpečení.¹⁶

Sociální právo je produktem vývoje sociálních práv v mezinárodním, evropském i národním kontextu. Sociální práva jsou součástí nezadatelných lidských práv, jejich zakotvení v mnoha ústavněprávních dokumentech evropských států mají své kořeny v úpravě lidských práv obecně.¹⁷

2.1.1 Sociální zabezpečení v evropském prostoru

Významnou evropskou mezinárodní organizací působící v oblasti lidských práv a v sociální oblasti je Rada Evropy, která vznikla v roce 1949. Jejím základním cílem je dodržování lidských práv a jejich ochrana. Rada Evropy přijala za svou existenci na 130 úmluv. Patří mezi ně např. Úmluva o ochraně základních práv a svobod (z roku 1950), Evropská Úmluva o sociálním zabezpečení (z roku 1972).¹⁸ Základní obecné principy sociálního zabezpečení v celém evropském hospodářském prostoru byly obsaženy v Evropské sociální chartě (z roku 1961), která vstoupila v platnost v roce 1965. K plnění jejích úkolů se zavázaly všechny členské země Rady Evropy včetně České republiky (ta se stala jejím členem v roce 1993¹⁹), přičemž každá země se musela zavázat k zabezpečení alespoň sedmi sociálních práv uvedených v úmluvě. Spolu s dalšími sociálními právy, které mohli tyto země ratifikovat, tvoří tento výčet sociálních práv obsah evropského sociálního státu.²⁰

16 Galvas, M., Gregorová, Z.: Sociální zabezpečení. 2 vydání. Brno: Doplněk, 2005, str. 45.

17 Tomeš, I., Koldínská, K.: Sociální právo Evropské unie. Praha: C.H. Beck, 2003, str. 11.

18 Podrobněji in Tomeš, I., Koldínská, K.: Sociální právo Evropské unie. Praha: C.H. Beck, 2003, str. 27.

¹⁹ Jako Česká rep., Československo totiž bylo členem Rady Evropy již od roku 1991 a ratifikovalo 22 úmluv.

20 Tomeš, I., Koldínská, K.: Sociální právo Evropské unie. Praha: C.H. Beck, 2003, str. 28-29.

2.2 Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii

Evropská unie (dále jen EU) byla původně založena jako hospodářské společenství a její hlavní cíle byly převážně ekonomické. V Římské úmluvě z roku 1957, stěžejní normě evropského práva, byl zakotven volný pohyb pracovních sil na území Evropského společenství. Společenství se podle zásady subsidiarity zavázalo přijímat legislativní opatření v oblasti sociálního zabezpečení až tehdy, pokud stanovené cíle nemohou být stejně uspokojivě dosaženy na úrovni členských zemí.²¹ Volný pohyb pracovních sil upravuje dodnes platné nařízení Rady Evropského hospodářského společenství (dále jen EHS) č. 1612/68 o volném pohybu pracovníků uvnitř Společenství.

Nařízení Rady (EHS) č. 1612/68 Hlava I., článek I.

1. Každý státní příslušník členského státu má právo, bez ohledu na místo svého bydliště, na přístup k zaměstnání a na jeho výkon na území jiného členského státu v souladu s právními a správními předpisy, které upravují zaměstnávání státních příslušníků tohoto státu.
2. Na území jiného členského státu požívá zejména stejné přednosti pro přístup k volnému zaměstnání, jakou mají státní příslušníci tohoto státu.

Až donedávna upravovala koordinaci sociálního zabezpečení nařízení Rady EHS č. 1408/71, o aplikaci systémů sociálního zabezpečení na zaměstnance, osoby samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci společenství a nařízení Rady EHS č. 574/72, kterým se stanoví postup při realizaci nařízení č. 1408/71. Uvedená nařízení byla často novelizována²², z důvodu nutnosti reagovat na změny na úrovni Evropského společenství a rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie a stávala se aplikačně i interpretačně složitými. Proto byla přijata nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 883/2004 o koordinaci systému sociálního zabezpečení (dále jen NKoorSZ) a prováděcí nařízení EP a Rady č. 987/2009, která nabyly účinnosti 1.5.2010 a nahradila předchozí nařízení.

²¹ Matějková, B., Palonciová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice. Brno: Vydavatelství MU, 2005, str. 9.

²² Významnou novelou bylo např. nařízení Rady ES č. 859/2003, kterým se rozšiřuje působnost těchto nařízení na občany třetích zemí, na která se tato nařízení dosud nevztahovala pouze z důvodu jejich státní příslušnosti

Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii obecně neznamená harmonizaci právních předpisů, ale rodinná politika zůstává nadále v kompetencích jednotlivých vlád. Koordinační pravidla respektují zvláštnosti vnitrostátních právních předpisů v oblasti sociálního zabezpečení a týkají se pouze systému koordinace. Cílem koordinace sociálního zabezpečení je zabránit ztrátě práv a výhod migrujících osob tak, aby nedošlo k omezení mobility fyzických osob v rámci EU. Koordinační pravidla vnitrostátních systémů sociálního zabezpečení pouze přispívají k posílení mobility pracovníků, přičemž tato pravidla jsou zaměřena zejména na usnadnění hledání zaměstnání v členských státech.²³

Klíčové je tedy základní právo občanů Evropské unie, a to právo na svobodu pohybu osob. Volný pohyb pracovníků uvnitř Společenství, tj. právo pohybovat se na území členských států, ucházet se zde o nabízená zaměstnání, pobývat tam za účelem zaměstnání a zůstat na území členského státu po skončení zaměstnání zaručuje čl. 48 Římské úmluvy.

Koordinace sociálního zabezpečení se opírá o čtyři základní principy:²⁴

Rovnost zacházení – tedy zákaz diskriminace z důvodu státní příslušnosti (osoby, na které se vztahují nařízení, podléhají stejným povinnostem a užívají stejných výhod podle legislativy členského státu jako státní příslušníci dotyčného státu). V NKoorSZ byl nově k tomuto principu přiřazen princip stejného posuzování událostí a skutečností (tzv. asimilace faktů), kterým se fakticky dovozuje, že dávky poskytované jiným státem nebo skutečnosti nastalé v jiném státě mají stejné účinky jako by nastaly na území dotčeného členského státu.

Příslušnost k právnímu řádu vždy jen jednoho státu - zaměstnanec přispívá na veřejnoprávní pojištění pouze do systému jednoho členského státu, a to ve všech systémech sociálního zabezpečení daného státu. Uplatňuje se zákonodárství země, kde zaměstnaná osoba nebo osoba samostatně činná pracuje (lex loci laboris), bez ohledu na místo jejího trvalého pobytu. Snahou je tak zabezpečit, aby daný subjekt měl stejná práva jako státní příslušníci daného státu. Do praxe je tento princip prováděn určováním příslušných právních předpisů na základě Hlavy II. NKoorSZ, která obsahuje obecná i zvláštní pravidla příslušnosti k právnímu řádu, dále upravuje i situace, kdy zaměstnanec pracuje ve dvou členských státech a také smluvní zaměstnance Evropských společenství, kteří si mohou zvolit, předpisy jakého státu se

²³ Trezziová, Kubeková (<http://www.mzdovapraxe.cz/archiv/dokument/doc-d9625v12499-danove-aktuality>)

²⁴ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 68.

na ně budou vztahovat, mohou tak však učinit pouze jednou při nástupu do zaměstnání. Zvláštním případem je tzv. vyslání, kdy zaměstnaná osoba, která pracuje pro společnost sídlící v jednom členském státě, je dočasně vyslána za prací do jiného členského státu EU, aby tam pracovala pro tutéž společnost. V takovém případě podléhá zaměstnanec legislativě původního státu, doba vyslání však nesmí překročit 24 měsíců²⁵.

Sčítání dob pojištění - agregace dob pojištění, zaměstnání nebo bydlení získané ve všech členských státech pro účely posouzení nároku na dávku. Příslušné instituce členského státu přihlíží v nezbytném rozsahu k získaným dobám pojištění, zaměstnání, samostatné výdělečné činnosti nebo bydlení získaným podle právních předpisů kteréhokoli jiného členského státu, jako by byly získány podle právních předpisů, které tato instituce uplatňuje.

Zachování nabytých práv - , tj. výplata neboli export dávek do ciziny podle práva a pravidel, která provádí instituce, která dávku vyplácí a to do jakéhokoli jiného státu EU.

Je potřeba odlišit osobní a věcný rozsah koordinace. Osobní rozsah koordinace je zásadní pro určení toho, zda se na konkrétní osobu vztahují právní předpisy Evropské unie. NKoorSZ se vztahuje na státní příslušníky členského státu, osoby bez státní příslušnosti a uprchlíky bydlící v některém členském státě, kteří podléhají nebo podléhali právním předpisům jednoho nebo více členských států, jakož i na jejich rodinné příslušníky a pozůstalé²⁶.

²⁵ Podle nařízení č. 1408/71 bylo možné vyslání na dobu 12 měsíců s možností prodloužení o dalších 12 měsíců.

²⁶ Čl. 2 NKoorSZ.

Věcný rozsah koordinace upravuje čl. 3 NKoorSZ a podle něj se nařízení vztahuje na:

- a) dávky v nemoci,
- b) dávky v mateřství a rovnocenné otcovské dávky,
- c) dávky v invaliditě,
- d) dávky ve stáří,
- e) pozůstalostní dávky,
- f) dávky při pracovních úrazech a nemocech z povolání,
- g) pohřebné,
- h) dávky v nezaměstnanosti,
- i) předdůchodové dávky,
- j) rodinné dávky.

NKoorSZ se však nevztahuje na sociální a léčebnou pomoc a na dávky, u nichž členský stát přijímá odpovědnost za škody způsobené osobám a poskytuje náhradu, např. obětem války a vojenských akcí nebo jejich následků; obětem trestných činů, atentátů či teroristických útoků; obětem škod způsobených státními činiteli při výkonu služby; obětem, jež utrpěly znevýhodněním z politických či náboženských důvodů nebo z důvodu svého původu.

K osobnímu i věcnému rozsahu koordinace existuje také bohatá judikatura Evropského soudního dvora, který však několikrát zdůraznil, že jeho posláním není tvořit nový společný systém sociálního zabezpečení, ale pouze koordinovat existující národní opatření za účelem zajištění sociálních práv občanů pracujících v jiné zemi.²⁷

2.3 Koordinace dávek pro rodiny s dětmi v Evropské unii

Zvláštní ustanovení o jednotlivých druzích dávek jsou upraveny v jednotlivých kapitolách Hlavy III. NKoorSZ. Z nich jsou pro účely této práce významné kapitola 1., která upravuje dávky v nemoci, mateřství a rovnocenné otcovské dávky a dále kapitola 8. upravující rodinné dávky. Otcovské dávky (postavené naroveň dávkám v mateřství), stejně jako dávky předdůchodové (které český systém zatím nezná) a dávky dlouhodobé péče (které mají obdobný režim jako dávky v nemoci) jsou nově upraveny až v tomto nařízení.

²⁷ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 71.

2.3.1 Dávky v nemoci, mateřství a rovnocenné otcovské dávky

Rodinné dávky jsou upraveny v hlavě III. kapitole 1 NKoorSZ v čl. 17-35. Důvodem takto rozsáhlé úpravy je to, že jsou odlišně upraveny dávky v nemoci, mateřství a rovnocenné otcovské dávky pro zaměstnance a jinak pro důchodce a jejich rodinné příslušníky. Podmínkou nároku na dávku na území jiného členského státu je skutečnost, že tento nárok existuje na území státu pojištění. V oblasti věcných dávek lze rozlišit, zda matka na území jiného státu, než je stát pojištění, pouze přechodně pobývá, nebo bydlí. V prvním případě je její nárok omezen na nezbytné věcné dávky s výše uvedenými omezeními. V případě bydliště na území jiného státu je její nárok na zdravotní péči ve všech ohledech stejný jako nároky místních pojištěných těhotných žen. Nárok na peněžité dávky se potom řídí předpisy státu pojištění – rovněž výše a doba výplaty závisejí na zákonné úpravě státu pojištění²⁸.

2.3.2 Rodinné dávky

Rodinné dávky jsou upraveny v hlavě III. kapitole 8 NKoorSZ. Dle čl. 67 má osoba nárok na rodinné dávky v souladu s právními předpisy příslušného členského státu, včetně dávek pro rodinné příslušníky, kteří bydlí v jiném členském státě, jako by bydleli v příslušném členském státě. Důchodce však má nárok na rodinné dávky v souladu s právními předpisy členského státu příslušného pro poskytování jeho důchodu.

V článku 68 NKoorSZ jsou upraveny pravidla přednosti v případě souběhu, tedy v případě, že jsou během stejné doby poskytovány stejným rodinným příslušníkům rodinné dávky podle právních předpisů víc než jednoho členského státu.

²⁸ KOLDINSKÁ, K., PIKOROVÁ, G., ŠVEC, L., TOMEŠ, I. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. 1.vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 126.

U dávek poskytovaných více než jedním členským státem z různých důvodů platí toto pořadí přednosti:

1. nároky přiznané z důvodu zaměstnání nebo samostatné výdělečné činnosti
2. nároky přiznané z důvodu pobírání důchodu
3. nároky přiznané z důvodu místa bydliště

V případě dávek poskytovaných více než jedním členským státem ze stejného důvodu (např. u přídatku na dítě), je kritériem pro poskytování dávek bydliště dětí.

V případě, že jsou rodinné dávky v některém ze států vyšší než v členském státu, který vyplácí dávku podle pořadí přednosti, vzniká nárok na vyrovnávací doplatek ve výši, ve které tuto částku přesahuje.

NKoorSZ dále z hlediska rodinných dávek upravuje postoupení žádosti o dávky příslušné instituci členského státu, jehož právní předpisy jsou použitelné podle práva přednosti (v případě že žádost byla podána u příslušné instituce jiného státu), poskytování dávek, pokud tyto nejsou využívány osobou, které by měli být poskytovány na výživu rodinných příslušníků²⁹ a zvláštní úpravu dávek v případě sirotků³⁰.

²⁹ Čl. 68 odst. 2 a 3 NKoorSZ.

³⁰ Čl. 69 odst. 2 a 3 NKoorSZ.

3 Podpora rodin s dětmi v systému sociálního zabezpečení v ČR

3.1 Státní sociální podpora

3.1.1 Prameny právní úpravy

Podpora rodin s dětmi je v českém právním řádu zakotvena zejména v zákoně č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře (dále jen ZSSP), který nabyl v plném rozsahu účinnosti 1.1. 1996. Dříve byla podpora rodin s dětmi upravena zákonem o sociálním zabezpečení. Významným posunem pro rodinnou politiku byl zákon č. 121/1975 Sb. o sociálním zabezpečení, který se nesl v duchu propopulační politiky. V roce 1988 byl přijat nový zákon o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb., jehož část platí dodnes. Ten se vyznačoval velkorysou sociální politikou, zejména vůči rodinám s dětmi a zároveň byla úprava rodin s dětmi relativně kvalitní.³¹ Zákon o státní sociální podpoře na něj tedy mohl navázat a byl přijat zejména v souvislosti s rozsáhlou reformou sociálního zákonodárství.

Zákon o státní sociální podpoře obsahuje úplnou hmotně právní úpravu státní sociální podpory. Sjednocení dříve roztržštěné právní úpravy dávek státní sociální podpory s sebou přineslo i sjednocení plátců těchto dávek. Některé z dávek byly do té doby vázány na účast na nemocenském pojištění (např. přídavky na děti), jiné na důchodovém zabezpečení (např. výchovné), čemuž odpovídala i různost plátců. Některé dávky vypláceli zaměstnavatelé, jiné okresní správy sociálního zabezpečení, okresní úřady, pověřené úřady, ozbrojené složky apod.³² V procesně právní rovině obsahuje zvláštní úpravu ve vztahu ke správnímu řádu tj. zákonu č. 500/2004 Sb..

Se zákonem o státní sociální podpoře souvisejí i další právní předpisy. Ze zákonů jsou to zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu. Dále zákon č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, zákon č. 586/1992 Sb. o daních z příjmu a zákon č. 435/2004 o zaměstnanosti. Mezi podzákoné právní předpisy patří vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 207/1995 Sb. (na základě § 9 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb.), kterou se stanoví stupně zdravotního postižení a způsob jejího posuzování pro

³¹ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 32.

³² Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 13. vydání. Olomouc: Anag, 2010, str. 7.

účely dávek státní sociální podpory a vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 322/2005 Sb. (na zákl. § 15 zákona č. 117/1995 Sb.), o dalším studiu, popřípadě výuce, které se pro účely státní sociální podpory a důchodového pojištění považují za studium na středních nebo vysokých školách. Vláda je zmocněna na základě § 28 zákona č. 117/1995 Sb. nařízením stanovit k 1. lednu až do konce kalendářního roku náklady srovnatelné s nájemným, normativní náklady na bydlení a částky započitatelné za pevná paliva, to vše pro určení příspěvku na bydlení.

Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře je často novelizován. Většina změn měla pouze upřesňující charakter, ale některé znamenaly významný zásah do původního znění zákona. Ke změnám došlo jak v okruhu poskytovaných dávek, tak při jejich výpočtu a měnily se též orgány, které o dávkách rozhodují a poskytují je (k tomuto tématu blíže v další části textu). Významnou novelou byl zákon č. 261/2007 Sb. o stabilizaci veřejných rozpočtů. Tento zákon znamenal zásadní změnu ve výplatě rodičovského příspěvku, v oblasti pěstounských dávek i u pohřebního, výrazně snížil porodné a zrušil příspěvek na školní pomůcky (přičemž obě tyto poslední úpravy byly zavedeny již v roce 2006). Došlo tak prakticky k velkému omezení dávek.

Toto bylo dále rozvinuto přijetím zákona č. 347/2010, kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, který zrušil sociální příplatek, omezil porodné pouze pro nízko příjmové rodiny a zároveň snížil jeho výši u vícečetných porodů. Zákon č. 347/2010 Sb. však byl zrušen nálezem Ústavního soudu³³. V případě, že by nebyl narychlo připraven nový zákon, tak by opět platila úprava platná před přijetím tohoto zákona. Ten byl sice původně myšlen jen jako časově omezený, ale pravicová vláda se rozhodla vzhledem k současné ekonomické krizi většinu ze změn ponechat a implementovat do nového návrhu zákona.³⁴ Proto byl přijat obdobný zákon č. 364/2011 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí.

³³ Nálezem Ústavního soudu sp. Zn. Pl. ÚS. 55/10, vyhlášeným dne 14. března 2011, se uplynutím dne 31. prosince 2011 zrušuje zákon č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí.

³⁴ Viz Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona z roku 2011, kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, str. 12.

3.1.2 Obecně o dávkách státní sociální podpory

Financování

Podle § 1 zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře (dále jen ZSSP) se státní sociální podporou stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu. Náklady na státní sociální podporu hradí stát. Je tomu tak v plném rozsahu, tj. nejenom plně financuje dávky státní sociální podpory, ale hradí i náklady řízení o dávkách. Státní sociální podpora je tedy financována z daní a projevuje se zde prvek sociální solidarity. Zásada sociální solidarity se v systému státní sociální podpory projevuje diskuzí, zda dávky mají být vypláceny plošně všem rodinám s dětmi (v tomto případě jde o tzv. horizontální dávky), či v závislosti na výši příjmu (vertikální dávky).

Nárok

Pro vznik nároku na dávky státní sociální podpory musí být splněna řada podmínek stanovených zákonem. Je to především trvalý pobyt na území České republiky, výše příjmů v tzv. rozhodném období (u testovaných dávek, o tomto podrobněji dále v textu), pro poskytnutí některých dávek je rozhodující nezaopatřenost dítěte, jeho zdravotní stav a tak podobně. Dávky státní sociální podpory náleží při splnění stanovených podmínek pouze fyzické osobě (jsou tedy vyloučeny osoby právnické), jestliže osoba a osoby společně posuzované jsou na území České republiky hlášeny k trvalému pobytu podle zvláštního právního předpisu, jde-li o státní občany České republiky, nebo mají-li na území České republiky trvalý pobyt podle zvláštního právního předpisu, jde-li o cizince.³⁵ Zákon dále v § 3 odst. 2 vyjmenovává případy, kdy dávky náleží cizincům bez trvalého pobytu.

Nárok na dávku vzniká dnem splněním všech podmínek stanovených tímto zákonem. Nárok na výplatu dávky vzniká splněním podmínek stanovených tímto zákonem pro vznik nároku na dávku a podáním žádosti o přiznání dávky. Žádost musí být podána na tiskopisu předepsaném Ministerstvem práce a sociálních věcí a musí obsahovat náležitosti stanovené v § 68 ZSSP. Podmínkou nároku na výplatu dávky je písemný souhlas oprávněné osoby a osob

³⁵ § 3 odst. 1 ZSSP.

s ní společně posuzovaných s tím, aby orgány a další právnické osoby sdělily orgánům státní sociální podpory a Ministerstvu práce a sociálních věcí, pokud o dávce rozhodují, vyplácí ji, nebo kontrolují, výši příjmu těchto osob, nezaopatřenost dítěte a další údaje, které tvoří náležitosti žádosti podle § 68 ZSSP, a to v rozsahu potřebném pro rozhodování o dávce, její výplatě a výši.

Organizace a řízení

Orgány rozhodující o dávkách jsou krajské pobočky Úřadu práce a jejich místní příslušnost se řídí místem, kde je oprávněná osoba hlášena k trvalému pobytu³⁶. Náležitosti řízení o dávkách stanoví podrobně ZSSP v § 67 – 73. V řízení o dávkách státní sociální podpory se zpravidla postupuje podle správního řádu (zákon č. 500/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů), jsou však stanoveny některé odchylky. Zpravidla se nevydává rozhodnutí, děje se tomu tak pouze ve stanovených případech³⁷, kterými jsou např. nepřiznání, odejmutí, nebo zastavení výplaty dávky. Proti rozhodnutí o dávce vydaném krajskými pobočkami Úřady práce je možné odvolání, odvolacím orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Odvolání nemá odkladný účinek.

3.2 Dávky státní sociální podpory

V rámci dávek státní sociální podpory je v současnosti upraveno 5 dávek, a to:

- přídavek na dítě,
- příspěvek na bydlení,
- porodné,
- rodičovský příspěvek,
- pohřebné

Dávky státní sociální podpory procházejí postupným vývojem, dochází k přijímání a rušení případně transformaci některých dávek. Významnou dávkou byl až do konce roku 2010 sociální příplatek³⁸. Sociálním příplatkem, ve který byl transformován původní státní

³⁶ Odchylně je stanovena místní příslušnost krajské pobočky Úřadu práce k promíjení podmínky trvalého pobytu osobě, která požádala o udělení povolení k trvalému pobytu, § 3 odst. 3 ZSSP.

³⁷ § 69, odst. 1 ZSSP.

³⁸ Zákonem č. 364/2011 Sb. kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, bylo zachováno vypuštění sociálního příplatku, který je ale dočasně zachován u rodin, kdy alespoň jeden člen rodiny má

vyrovnávací příspěvek, se stát podílel na krytí životních nákladů rodin s dětmi, jejichž příjem nedosahoval stanovené hranice. Rozhodné období bylo v tomto případě kalendářní čtvrtletí, aby příplatek mohl reagovat na změny v příjmové a sociální situaci rodiny v průběhu roku.³⁹ Původně systém obsahoval ještě příspěvek na dopravu (zrušen k 1.7.2007) v souvislosti se znovuzavedením zlevněného žakovského jízdného, zaopatřovací příspěvek (zrušen v souvislosti se zrušením povinné základní vojenské služby) a příspěvek na školní pomůcky (tzv. pastelkovné, zrušeno k 1.1.2008).⁴⁰

Ještě před samotným výkladem o dávkách je potřeba shrnout si některé jejich společné znaky. Podmínky nároku na dávky byly již vyjmenovány výše v textu. I pro testované dávky platí, že při posuzování nároku na dávky se netestuje majetek rodiny, ale pouze příjmy. Za rodinu se podle § 7 ZSSP považuje oprávněná osoba a společně s ní posuzované osoby, a není-li těchto osob, považuje se za rodinu sama oprávněná osoba. Nezaopatřeným dítětem je podle § 11 ZSSP dítě do skončení povinné školní docházky a poté (nejdéle však do 26 let věku), jestliže se soustavně připravuje na budoucí povolání, nebo se pro nemoc nebo úraz nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání, popř. z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, není schopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost⁴¹.

dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav). Důvodová zpráva zdůvodňuje vypuštění příplatku nárůstem počtu mimomanželských dětí a zároveň počtu žen, které očekávají finanční podporu od státu namísto od otců dětí. Jako dostatečné a vhodné je podle ní zajištění neúplných rodin v rámci nemocenského pojištění a k zabránění sociálního vyloučení určitých sociálních skupin obyvatelstva (mezi něž matky samoživitelky patří), je určen zákon o pomoci v hmotné nouzi.

³⁹ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 275.

⁴⁰ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 272.

⁴¹ Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání a výdělečná činnost jsou definovány v § 12-14 ZSSP.

3.2.1 Dávky poskytované v závislosti na výši příjmu

Pro dávky poskytované v závislosti na výši příjmů (dávky testované) jsou klíčové dva pojmy, a to příjem rozhodný pro výpočet dávek a institut životního minima. Příjem rozhodný pro přiznání dávky (rozhodný příjem) se stanoví jako měsíční průměr příjmů rodiny připadající na rozhodné období. Měsíční průměr příjmů rodiny se stanoví jako součet jednotlivých měsíčních průměrů příjmů oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných. Okruhy příjmů započitatelných do rozhodného příjmu taxativně vyjmenovány v § 5 ZSSP. Jsou jimi příjmy ze závislé činnosti a funkční požitky, příjmy z podnikání a z jiné samostatně výdělečné činnosti, příjmy z pronájmu a ostatní příjmy uvedené v § 1 odst. 1 písm. a) až g) zákona o daních z příjmů. Vzhledem k administrativní náročnosti zjišťování příjmů započitatelných do rozhodného příjmu došlo od 1. 1. 2001 k upřesnění a zjednodušení okruhů příjmů započitatelných do rozhodného příjmu.⁴²

Systém státní sociální podpory navazuje na životní minimum stanovené zákonem č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Životní minimum osoby tvoří hranici průměrných příjmů k zajištění výživy a ostatních základních lidských potřeb. Jde-li o určení životního minima společně posuzovaných osob, to se stanoví jako úhrn částek k zajištění výživy a ostatních základních potřeb těchto osob.⁴³ Institut životního minima má v systému státní sociální podpory dvojí význam. Kromě toho, že u testovaných dávek ovlivňuje násobek životního minima stanovený okruh osob, které budou s ohledem na výši příjmu v rodině dávku pobírat, je od částek životního minima také přímo odvozena výše dvou dávek pěstounské péče, a to příspěvku na úhradu potřeb dítěte a odměny pěstouna.⁴⁴

Mezi testované dávky patří přídavek na dítě, porodné a příspěvek na bydlení.

⁴² Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 259.

⁴³ Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vyd. Olomouc: Anag, 2012, str. 56.

⁴⁴ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 263.

3.2.1.1 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě představuje v současné době základní formu pomoci rodinám s dětmi, jehož prostřednictvím stát částečně kompenzuje těmto rodinám skutečnost, že dlouhodobě značnou část svých příjmů zabezpečují potřeby svých dětí a v důsledku této skutečnosti mají tedy dlouhodobě nižší životní úroveň s rodinami bezdětnými při stejných pracovních zásluhách živelů rodin.⁴⁵

Podle § 17 ZSSP má nárok na přídavek na dítě nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. Rozhodným obdobím, za které se zjišťuje rozhodný příjem, je u přídavku na dítě kalendářní rok, předcházející kalendářnímu roku, do něhož spadá počátek období od 1. října do 30. září následujícího kalendářního roku, v němž před počátkem uvedeného období je potřeba prokázat rozhodný příjem. Zákon tedy přisuzuje nárok na výplatu přídavku na dítě samotnému dítěti, ale vyplácí se přímo jemu pouze v případě, že jde o dítě zletilé. Výplatu přídavku na dítě upravuje § 19 ZSSP. Přídavek na dítě náležející nezletilému dítěti se vyplácí osobě, která má dítě v přímém zaopatření, a to do konce kalendářního měsíce, kdy dítě dovršilo zletilosti. Pokud má dítě v přímém zaopatření více osob, vyplácí se přídavek na dítě na základě dohody těchto osob, je-li dítě v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, vyplácí se přídavek na dítě tomuto ústavu (zařízení).⁴⁶

Výše přídavku na dítě je upravena pevnou částkou, lišící se podle věku dítěte. Za kalendářní měsíc činí, jde-li o nezaopatřené dítě ve věku:

- a) do 6 let 500 Kč
- b) od 6 do 15 let 610 Kč
- c) od 15let do 26 let 700 Kč⁴⁷.

3.2.1.2 Porodné

Cílem a posláním této dávky, která se do státní sociální podpory transformovala ze systému nemocenského pojištění, je jednorázově přispět rodině ke krytí zvýšených nákladů

⁴⁵ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 274.

⁴⁶ Blíže k přímému zastoupení in Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vyd. Olomouc: Anag, 2012, str. 87.

⁴⁷ § 18 ZSSP.

vzniklých v souvislosti s narozením dítěte.⁴⁸ Nárok na porodné vzniká zpravidla dnem porodu dítěte, nepřevyšuje-li rozhodný příjem v rodině za předchozí kalendářní čtvrtletí součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,70⁴⁹. Nárok na porodné má žena, která porodila své první živé dítě, nebo které se současně s prvním živě narozeným dítětem narodilo další živé dítě nebo děti, pokud ji před tímto porodem nevznikl nárok na porodné z důvodu převzetí dítěte do péče podle. Nárok na porodné má rovněž otec prvního narozeného dítěte nebo dětí, jestliže žena zemřela, splnila podmínky nároku na porodné a toto nebylo vyplaceno jí ani jiným osobám. Rozhodným obdobím, za které se zjišťuje rozhodný příjem u porodného, je kalendářní čtvrtletí předcházející kalendářnímu čtvrtletí, ve kterém se dítě (dětí) narodilo⁵⁰.

Nárok na porodné z důvodu převzetí dítěte do péče je upraven v § 45 ZSSP. Nárok na porodné má ode dne převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů osoba, která převzala dítě do takové péče do 1 roku jeho věku, toto dítě bylo prvním dítětem této osoby, na které z důvodu jeho převzetí vznikl nárok na porodné, a před převzetím tohoto dítěte nevznikl osobě nárok na porodné podle §44ZSSP. Nárok na porodné v případě převzetí dítěte do trvalé péče platí také v případě převzetí dvou nebo více současně narozených dětí a podmínkou nároku je, že rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima a koeficientu 2,70. Nárok na porodné náleží i v případě, že před převzetím dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů vznikl nárok matce nebo otci dítěte podle §44 ZSSP.

Porodné podle aktuální právní úpravy náleží v rodině pouze dvakrát, a to buď na první nebo druhé živě narozené dítě nebo na první nebo druhé dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Porodné se vyplácí jednorázově a jeho výše činí 13.000,- Kč na první živě narozené dítě a 10.000,- Kč na druhé dítě⁵¹. Porodné je dávkou, u které v předcházejících letech docházelo k největším změnám z hlediska jeho výše. Od 1. dubna 2006 bylo zvýšeno z tehdejších 8.750,- Kč na 17.500,- Kč a v případě narození více dětí byl ještě vyšší, 26.500,- Kč na každé živé narozené dítě. Od 1. ledna 2008 bylo však porodné výrazně sníženo, na 13.000,- Kč na každé narozené dítě a od 1. ledna 2011 se porodné přiznávalo pro více dětí pouze v případech, narodil-li se s prvním živě narozeným dítětem další živě narozené dítě nebo děti, výše porodného činila 19.500,- Kč. Po novele ZSSP účinné od 1.1.2015 náleží

⁴⁸ Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 208.

⁴⁹ § 44 odst. 1 ZSSP. Do roku 2010 bylo porodné dávkou netestovanou, viz výše.

⁵⁰ §6 odst. 2 písm. b) ZSSP.

⁵¹ § 46 ZSSP.

porodné dvakrát (13.000,- Kč na první živě narozené dítě a 10.000,- Kč na druhé dítě) a zvýšil se koeficient, kdy rozhodný příjem v rodině pro přiznání nároku na dávku nově nesmí převyšovat součin částky životního minima a koeficientu 2,70 (dříve platilo 2,40).

3.2.1.3 Příspěvek na bydlení

Účelem příspěvku na bydlení je přispět rodinám (nejen rodinám s nezaopatřenými dětmi, nýbrž i rodině bezdětné nebo jednotlivci) na náklady spojené s bydlením. Oprávněnou osobou je vlastník nebo nájemce bytu, který splňuje stanovené podmínky nároku. Příspěvek na bydlení vychází ze zásady, že každá osoba či rodina může za bydlení vynaložit jen část svých příjmů. Hraniční hodnotou jsou tzv. sociálně únosné náklady na bydlení, které tvoří 30% (v Hlavním městě Praze 35%) příjmů osoby či rodiny. Na příspěvek na bydlení má nárok nájemce bytu, uživatel družstevního bytu a vlastník bytu, pokud jeho sociálně únosné náklady na bydlení nebudou stačit k pokrytí skutečných nákladů na bydlení. Musí být proto splněna podmínka, že náklady na bydlení posuzované osoby (společně posuzovaných osob) přesahují částku součinu rozhodného příjmu v rodině a koeficientu 0,30 (0,35 v Praze) a zároveň součin rozhodného příjmu těchto osob a koeficientu 0,30 (0,35 v Praze) není vyšší, než částka normativních nákladů na bydlení. Výše příspěvku tak závisí na skutečných nákladech na bydlení, které však mají stanoveny určité limity. Příspěvek náleží v kalendářním čtvrtletí při splnění uvedené podmínky čistého měsíčního příjmu za předchozí kalendářní čtvrtletí.⁵²

Splňuje-li podmínky nároku na příspěvek na bydlení více osob, náleží příspěvek jen jedné, a to osobě určené na základě dohody těchto osob. V případě, že se nedohodnou, určí krajská pobočka Úřadu práce, které z těchto osob příspěvek na bydlení přizná.

Náklady na bydlení jsou skutečné náklady konkrétních posuzovaných osob na nájemné a náklady za plnění poskytovaná s užíváním bytu, a to za podmínky, že tyto náklady nejsou součástí nájemného. Náklady se dokládají nájemní smlouvou, popř. rozpisem nákladů za plnění poskytovaná s užíváním bytu. U družstevních bytů, bytů vlastníků a vlastníků nemovitostí se nevychází ze skutečných nákladů, nýbrž z částek uvedených v zákoně⁵³ jako srovnatelné náklady, jejichž výše je odstupňována podle počtu osob, které jsou pro tyto účely

⁵² Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vyd. Olomouc: Anag, 2012, str. 90.

⁵³ Viz tabulka v § 25 odst. 1 písm. b) ZSSP

společně posuzovány, jde tedy o fiktivní náklady, které se neprokazují.⁵⁴ K uvedeným nákladům na nájemné, popř. ke srovnatelným nákladům se u všech typů bydlení přičítají náklady na plyn, elektřinu, vodné, stočné, odvoz odpadu a centrální vytápění, u nich se započítávají skutečné náklady, popř. náklady na pevná paliva, ty jsou stanoveny pevnou částkou odstupňovanou podle počtu osob⁵⁵. Započitatelné náklady jsou v zákoně taxativně stanoveny.

Pro výpočet výše příspěvku na bydlení jsou v §26 ZSSP stanoveny tzv. normativní náklady na bydlení. Jejich výše je odstupňována podle počtu osob v domácnosti a podle velikosti obce. Tyto normativní náklady na bydlení zahrnují pro nájemní byty částky nájemného v souladu se zákonem o nájmem a pro družstevní byty a byty vlastníků obdobné náklady, které vycházejí z propočtů Českého statistického úřadu. U všech typů bydlení jsou do normativních nákladů zahrnuty ceny služeb a energií propočítané podle průměrné spotřeby na počet osob v domácnosti.⁵⁶

Výše příspěvku na bydlení za kalendářní měsíc činí dle § 27 ZSSP rozdíl mezi normativními náklady na bydlení a rozhodným příjmem rodiny vynásobeným koeficientem 0,30 (v Praze 0,35). Pokud jsou náklady na bydlení nižší než normativní náklady na bydlení, náleží příspěvek na bydlení ve výši rozdílu mezi náklady na bydlení a rozhodným příjmem rodiny vynásobeným koeficientem 0,30 (v Praze 0,35). Pokud rozhodný příjem rodiny nedosahuje částky životního minima rodiny, započítává se pro stanovení výše příspěvku na bydlení jako rozhodný příjem rodiny částka odpovídající životnímu minimu této rodiny.

Příspěvek na bydlení se, jak již bylo výše řečeno, přiznává na kalendářní čtvrtletí. Od 1. ledna 2012 do konce roku 2015 byl omezen na nejdéle 84 kalendářních měsíců v období 10 kalendářních let. Od 1.1.2016 je však ho pobírat po neomezeně dlouhou dobu⁵⁷.

Výši nákladů srovnatelných s nájemným, částek, které se započítávají za pevná paliva a částek normativních nákladů na bydlení stanoví vždy k 1. lednu pro období do 31. prosince

⁵⁴ Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vyd. Olomouc: Anag, 2012, str. 94.

⁵⁵ Viz tabulka v § 25 odst. 1 písm. c) ZSSP

⁵⁶ Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vyd. Olomouc: Anag, 2012, str. 97.

⁵⁷ §27a ZSSP. Dříve nebyla doba pobírání příspěvku na bydlení nijak omezena a přiznával se vždy na období od 31. července do 30. června následujícího období

následujícího roku vláda nařízením⁵⁸. Tím je zajištěno, že výše vyplácené dávky odpovídá vývoji nájemného a změně cen služeb a energií.

3.2.2 Dávky poskytované nezávisle na výši příjmu

3.2.2.1 Rodičovský příspěvek

Rodičovským příspěvkem se stát podílí na nákladech potřebných k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb rodiče v době, kdy osobně celodenně pečuje o malé dítě. Jeho účelem je zlepšit podmínky rodin pečujících o malé děti. Význam rodičovského příspěvku tkví v tom, že podle různých výzkumů jsou první roky života dítěte rozhodující nejen pro jeho vývoj fyzický, ale i psychický a pro formování jeho charakteru. Správný rozvoj osobnosti dítěte může nejlépe zajistit dobré rodinné prostředí a péče rodičů, zejména matky⁵⁹. Současně je ekonomická činnost matek malých dětí problematická (potřeba péče o děti, jejich častá nemocnost) a zaměstnavatelům působí často potíže, z čehož pramení jejich nechuť matky malých dětí zaměstnávat. S účinností od 1. ledna 2008 došlo k zásadní koncepční změně právní úpravy rodinného příspěvku. Hlavní změnou je skutečnost, že rodič může dávku čerpat v tzv. více rychlostní struktuře a tomu odpovídajících třech výměrách stanovených v pevných částkách.⁶⁰

⁵⁸ § 28 ZSSP

⁵⁹ Rodičovský příspěvek nahradil v roce 1990 do té doby platný mateřský příspěvek, který byl, až na zákonem stanovené výjimky, poskytován pouze ženám.

⁶⁰ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 268-269.

Výše a čerpání

Rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině, má nárok na rodičovský příspěvek nejdéle do 4 let věku dítěte, a to nejdéle do doby, kdy byla na rodičovském příspěvku vyplacena z důvodu péče o totéž nejmladší dítě v rodině celková částka 220.000,- Kč. Rodičovský příspěvek při péči o dítě starší 4 let v současné právní úpravě v žádném případě nenáleží⁶¹.

Možnost volby čerpání rodičovského příspěvku a pravidla čerpání upravuje §30 odst. 2-8 ZSSP. Pro stanovení nároku a výše rodičovského příspěvku je rozhodující výše denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenského v souvislosti s porodem, nebo převzetím dítěte podle zákona o nemocenském pojištění. Rodič může volit výši rodičovského příspěvku, jestliže lze alespoň jednomu z rodičů v rodině stanovit k datu narození nejmladšího dítěte v rodině 70% 30-ti násobku denního vyměřovacího základu.

Pokud je výsledná částka vyšší než 7.600,- Kč, může volit rodičovský příspěvek ve výši max. 11.500,- Kč s tím, že zvolená výše příspěvku nesmí přesáhnout 70% 30tinásobku denního vyměřovacího základu. Pokud toto splňují oba rodiče, vychází ze při stanovení výše rodičovského příspěvku z toho vyměřovacího základu, který je vyšší.

Rodič si může volit výši rodičovského příspěvku do částky 7.600,- Kč, pokud je vyměřovací základ nižší než 7.600,- Kč a dále v případě, že ke dni narození nejmladšího dítěte nelze stanovit vyměřovací základ jen proto, že v průběhu pobírání rodičovského příspěvku poskytovaného z důvodu péče o dříve narozené dítě v rodině uplynula podpůrní doba pro nárok na peněžitou pomoc v mateřství a nárok na rodičovský příspěvek na nejmladší dítě v rodině vzniká bezprostředně po nároku na rodičovský příspěvek náležející na starší dítě.

Nelze-li stanovit žádnému z rodičů v rodině k datu narození nejmladšího dítěte v rodině denní vyměřovací základ, náleží rodičovský příspěvek ve výši 7.600,- Kč měsíčně do konce devátého měsíce věku nejmladšího dítěte a od desátého měsíce věku ve výši 3.800,- Kč měsíčně do 4 let věku dítěte.

⁶¹ Dříve náležel do 7 let věku v případě, že šlo o dítě dlouhodobě zdravotně postižené – viz. Krebs, V. Sociální politika. 5.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2010, str. 205.

Volbu výše rodičovského příspěvku je oprávněn provést jen rodič, který uplatnil nárok na rodičovský příspěvek. Volbu výše rodičovského příspěvku nelze provést zpětně. Volbu výše lze měnit, ale nejdříve po uplynutí 3 celých kalendářních měsíců po sobě jdoucích, kdy byl příspěvek vyplácen. Jestliže je poslední splátka rodičovského příspěvku nižší než ta posledně vyplacená, vyplatí se společně se splátkou za poslední kalendářní měsíc.

Nárok

Základní podmínkou nároku na rodičovský příspěvek je to, že jej zakládá vždy péče o nejmladší dítě v rodině. Nárok na rodičovský příspěvek přiznaný z důvodu péče o nejmladší dítě v rodině zaniká posledním dnem kalendářního měsíce předcházejícího kalendářnímu měsíci, ve kterém se stalo nejmladším dítětem v rodině jiné dítě, a to i v případě, že nebyla vyplacena celková částka rodičovského příspěvku. Zanikl-li nárok na rodičovský příspěvek proto, že se nejmladším dítětem v rodině stalo jiné dítě, náleží rodičovský příspěvek za kalendářní měsíc, v němž na něj vznikl nárok, z titulu péče o nejmladší dítě ve výši, která náleží z důvodu péče o toto nejmladší dítě. Při péči o totéž dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek náleží rodičovský příspěvek jen jednomu z rodičů, určenému na základě dohody obou rodičů, v případě, že se nedohodnou, rozhodne o tom, kterému z rodičů příspěvek přizná, krajská pobočka Úřadu práce.

V případě, že je rodič pobírající rodičovský příspěvek (nebo dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek) déle než 3 kalendářní měsíce ve zdravotnickém zařízení, nenáleží příspěvek od čtvrtého měsíce. Toto však neplatí, pokud rodič o dítě v zařízení celodenně a řádně pečuje. Pokud má jeden z rodičů v kalendářním měsíci nárok na peněžitou pomoc v mateřství, nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem, náleží rodičovský příspěvek jen tehdy, je-li vyšší a to ve výši rozdílu mezi jím a dávkami nemocenského pojištění. Rodičovský příspěvek nenáleží, jestliže nejmladšímu dítěti v rodině náleží příspěvek na péči.

Nárok na rodičovský příspěvek vznikne jen v případě, že péče o dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek trvá po celý kalendářní měsíc. V řadě případů by však vyžadování této podmínky bylo nepřiměřeně tvrdé nebo by je rodič vůbec splnit nemohl. Proto ZSSP vyjmenovává případy, kdy péče o rodiče o dítě netrvala po celý kalendářní měsíc, avšak podmínka péče o dítě po celý kalendářní měsíc se přesto považuje za splněnou. Tento výčet je taxativní, pokud měl rodič i jiné vážné důvody, pro které nepečoval o dítě, nebo pro které není

možné podmínku péče o dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek přiznat, nelze podmínku péče o dítě po celý kalendářní měsíc uznat za splněnou. Podmínka osobní celodenní péče o dítě se považuje za splněnou i v kalendářním měsíci, v němž⁶²:

- a) se dítě narodilo
- b) rodič měl po část měsíce z dávek nemocenského pojištění nárok na peněžitou pomoc v mateřství nebo nemocenské v souvislosti s porodem
- c) osoba dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu
- d) dítě dosáhlo věku 4 let
- e) dítě nebo rodič zemřeli
- f) rodič převzal do péče vlastní dítě, které bylo do doby převzetí svěřeno na základě rozhodnutí příslušného orgánu do péče jiné osoby nebo umístěno v ústavu (zařízení), v němž bylo dítěti poskytováno plné zaopatření, anebo převzal dítě z péče poskytovatele zdravotních služeb, které trvalo déle než tři kalendářní měsíce.

Zákon vedle podmínek upravujících, kdy je splněna podmínka osobní celodenní péče o dítě, která trvá po celý kalendářní měsíc, stanoví, ve kterých případech je splněna podmínka osobní celodenní péče ve vztahu k danému dni v rámci kalendářního měsíce. Podmínka osobní celodenní péče o dítě se též považuje za splněnou a rodičovský příspěvek náleží, jestliže⁶³:

- a) dítě, které nedosáhlo 2 let věku, navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení v rozsahu nepřevyšujícím 46 hodin v kalendářním měsíci,
- b) dítě pravidelně navštěvuje léčebně rehabilitační zařízení nebo mateřskou školu nebo jiné zařízení určené zdravotně postiženým dětem v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně,
- c) dítě zdravotně postižené pravidelně navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 6 hodin denně,
- d) dítě navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně a jestliže oba rodiče nebo osamělý rodič je osobou závislou na pomoci jiné osoby ve stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (těžká závislost) podle zákona o sociálních službách,
- e) rodič zajistí péči o dítě jinou zletilou osobou v době, kdy je výdělečně činný nebo je žákem nebo studentem soustavně se připravujícím na budoucí povolání.

⁶² §30b odst.1 ZSSP.

⁶³ §31 odst. 3 ZSSP.

Zákon se tedy v tomto případě snaží nastavit vlídnou tvář umožněním pracovní činnosti rodičům.

Navrhované změny vyplácení rodičovského příspěvku

Aktuálně je v legislativním procesu novela ZSSP, která řeší změny ve vyplácení rodičovského příspěvku. Uvolnit se mají podmínky čtyřletého čerpání pro rodiny, které nedosáhly na peněžitou podporu v mateřství, a chce také zrušit omezení doby, kterou děti do dvou let mohou trávit v jeslích.

Po zrušení maximální výše příspěvku by rodiny mohly příspěvek vyčerpat rychleji než do konce druhého roku dítěte, jak je tomu dnes. "Celá částka rodičovského příspěvku ve výši 220 000 korun tedy bude moci být vyčerpána za kratší dobu než v současnosti, rodičům tedy umožníme dřívější návrat do zaměstnání," píše ministerstvo v důvodové zprávě.⁶⁴ Minimální doba, za kterou by mohl být rodičovský příspěvek vyčerpán, má být nově šest měsíců. Už nyní nicméně platí, že rodiče mohou při pobírání příspěvku pracovat.

3.2.2.2 Pohřebné

Podle §47 odst. 1 ZSSP má nárok na pohřebné osoba, která vypravila pohřeb:

- a) dítěti, které bylo ke dni pohřbu nezaopatřeným dítětem, nebo
- b) osobě, která byla ke dni smrti rodičem nezaopatřeného dítěte,

jestliže dítě, nebo osoba uvedený v písm. b) měly trvalý pobyt na území České republiky.

Splňuje-li podmínky nároku na pohřebné více osob, náleží tato dávka jen jednou, a to osobě, která uplatní nárok na dávku jako první. Nárok na pohřebné vzniká dnem pohřbení (§47 odst. 2 ZSSP), čímž se rozumí uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky nebo na veřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu (§2 písm. c) zákona č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví). Pohřebné náleží z titulu vypravení pohřbu každé ze zemřelých osob, a to i tehdy, byl-li vypraven pohřeb pro více osob společně.⁶⁵

⁶⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí. Rodičovský příspěvek čekají změny. Zrychlíme ho a zjednodušíme, navrhuje Marksová (iHNed.cz) [online]. <http://www.mpsv.cz/cs/24315>

⁶⁵ Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vyd. Olomouc: Anag, 2012, str. 135.

Pohřebné je stanoveno pevnou částkou ve výši 5 000 Kč.

3.3 Dávky pěstounské péče

Dávky pěstounské péče mají za úkol finančně podpořit náhradní rodinou péči. Dávky pěstounské péče byli až do konce roku 2012 součástí státní sociální podpory. Novelou zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen ZOSPOD) došlo s účinností k 1. 1. 2013 k vyjmutí právní úpravy dávek pěstounské péče ze ZSSP do ZOSPOD. To znamenalo nejen významné změny v právní úpravě státní podpory v oblasti pěstounské péče, ale došlo zároveň i k významnému zvýšení dávek poskytovaných pěstounům. Mezi cíle změny právní úpravy dle důvodové zprávy⁶⁶ patří:

- „vytvoření podmínek pro zabezpečení výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí nebo v náhradním rodinném prostředí,
- změna orientace systému směrem k prevenci, díky níž odpadne nákladná a v mnoha případech neúčinná práce s dlouhodobě neřešenými problémy,
- zvýšení kvality systému zavedením standardů kvality a sjednocením postupů sociálně-právní ochrany dětí a osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí,
- vytvoření alternativ k nadměrnému umíst'ování dětí do institucionální péče rozvojem a profesionalizací pěstounské péče.“

Jako pěstounská péče se pro účely dávek pěstounské péče posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou v evidenci (osobou vedenou v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu) a osobou pečující, tedy osobou:

- a) která je pěstounem,
- b) která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem, a to po dobu, po kterou má nezaopatřené dítě nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- c) které je před rozhodnutím soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče rozhodnutím soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, a to po dobu trvání takové péče,
- d) která je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje,

⁶⁶ Novela z. o sociálně-právní ochraně dětí. Důvodová zpráva. [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>

- e) která má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem;

ZOSPOD v ust. § 47e stanoví, že dávkami pěstounské péče jsou:

- a) příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- b) odměna pěstouna,
- c) příspěvek při převzetí dítěte,
- d) příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,
- e) příspěvek při ukončení pěstounské péče.

Při společné pěstounské péči manželů náleží dávka pěstounské péče jen jednomu z manželů určenému na základě dohody manželů. Nedohodnou-li se manželé, určí příslušná krajská pobočka Úřadu práce, kterému z manželů se dávka pěstounské péče přizná.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Je upravený v § 47f a násl. ZOSPOD. Nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte má nezletilé nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče a dále nezaopatřené dítě do 26. let věku, jde-li o nezaopatřené dítě, které trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení zletilosti jeho pěstounem. Příspěvek nezletilému dítěti se vyplácí pěstounovi.

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte činí za kalendářní měsíc:

- a) 4 500 Kč pro dítě ve věku do 6 let,
- b) 5 550 Kč pro dítě ve věku od 6 do 12 let,
- c) 6 350 Kč pro dítě ve věku od 12 do 18 let,
- d) 6 600 Kč pro dítě ve věku od 18 do 26 let.

Jde-li o dítě, které je podle zákona o sociálních službách osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby, je výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte odvislá od stupně závislosti dítěte.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte nenáleží za dobu, po kterou je dítě v ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, nebo v péči jiné osoby na základě rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů. Jestliže dítě požívá důchod z důchodového pojištění, náleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte jen, je-li vyšší a to ve výši rozdílu mezi příspěvkem a částkou důchodu.

Odměna pěstouna

Je upravena v § 47i a násl. ZOSPOD. Nárok na odměnu pěstouna za výkon pěstounské péče má pěstoun, kterému bylo svěřeno dítě do pěstounské péče, po dobu, kdy má toto dítě nárok na úhradu potřeb dítěte, případně nemá tento nárok jen proto, že požívá důchod z důchodového pojištění, jehož výše je stejná nebo vyšší než uvedený příspěvek. Pokud jsou oba manželé osobou pečující nebo osobou v evidenci, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich.

Výše odměny pěstouna činí za kalendářní měsíc, není-li dále stanoveno jinak:

- a) 8 000 Kč, je-li pečováno o jedno dítě,
- b) 12 000 Kč, je-li pečováno o 2 děti,
- c) 20 000 Kč:
 - 1) je-li pečováno alespoň o 3 děti,
 - 2) je-li pečováno alespoň o 1 dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost),
 - 3) jde-li o osobu v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě;
- d) 24 000 Kč, pečuje-li pěstoun alespoň o 1 dítě, které mu bylo svěřeno na přechodnou dobu, a toto dítě je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost).

Za každé další dítě svěřené do péče osoby pečující se pak dále odměna zvyšuje dle pravidel uvedených v ZOSPOD.

Příspěvek při převzetí dítěte

Příspěvek při převzetí dítěte je upravený v § 47l a násl. ZOSPOD. Nárok na příspěvek při převzetí dítěte má osoba pečující, která převzala dítě do pěstounské péče. Příspěvek se vyplácí jednorázově a je určen na nákup potřebných věcí pro dítě, přicházející obvykle z ústavní péče bez vlastních osobních věcí.

Výše příspěvku při převzetí dítěte činí:

- a) 8 000 Kč u dětí do 8 let
- b) 9 000 Kč u dětí od 6 do 12 let
- c) 10 000 Kč u dětí od 15 do 26 let

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla je upravený v § 47m a násl. ZOSPOD. Nárok na příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla má osoba pečující, která má v pěstounské péči nejméně 3 děti nebo má nárok na odměnu pěstouna z důvodu péče o 3 děti, včetně zletilých nezaopatřených dětí, jež zakládají osobě pečující nárok na odměnu pěstouna, pokud zakoupila osobní motorové vozidlo (dále jen „motorové vozidlo“) nebo zajistila nezbytnou celkovou opravu motorového vozidla a toto vozidlo nepoužívá pro výdělečnou činnost.

Výše příspěvku na zakoupení motorového vozidla činí 70 % pořizovací ceny motorového vozidla nebo prokázaných výdajů na opravy, nejvýše však 100 000 Kč. Součet těchto příspěvků poskytnutých osobě pečující v období posledních 10 kalendářních let předem dnem podání žádosti nesmí přesáhnout 200 000 Kč.

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla může být poskytnut v bezhotovostní formě i před zakoupením motorového vozidla. Použití příspěvku na zakoupení motorového vozidla je osoba pečující povinna prokázat do 6 měsíců od jeho poskytnutí; pokud tohoto příspěvku nepoužila k zakoupení motorového vozidla, je povinna příspěvek vrátit.

Pokud osoba pečující do 5 let ode dne, kdy jí byl příspěvek poskytnut, motorové vozidlo, na jehož zakoupení nebo opravu byl příspěvek poskytnut, prodala, darovala, započala je používat pro výdělečnou činnost nebo přestala vykonávat pěstounskou péči, nejde-li o

případ, kdy osoba pečující přestala vykonávat pěstounskou péči z vážných zdravotních důvodů, je povinna vrátit poměrnou část příspěvku na zakoupení motorového vozidla odpovídající době z období 5 let, kdy uvedené podmínky nesplňovala.

Příspěvek při ukončení pěstounské péče

Příspěvek při ukončení pěstounské péče je upravený v § 47h a násl. ZOSPOD. Nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče má fyzická osoba, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči, a to ke dni zániku nároku této osoby na příspěvek na úhradu potřeb dítěte podle § 47f. Výše jednorázového příspěvku činí 25 000 Kč a nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče náleží jen jednou.

3.4 Podpora rodiny v rámci nemocenského pojištění

3.4.1 Obecně o podpoře rodin s dětmi v systému nemocenského pojištění

Oblast nemocenského pojištění je upravena zákonem č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění (dále jen ZNemPoj). Nemocenské pojištění je určeno především pro ekonomicky aktivní občany a při splnění stanovených podmínek vzniká přímo ze zákona (dávky jsou tedy obligatorní). Slouží k finančnímu zabezpečení osob v případě vzniku sociální události, jako je např. nemoc, úraz, těhotenství nebo mateřství.⁶⁷

Přijetí ZNemPoj v roce 2006 znamenalo sjednocení právní úpravy, která byla dříve upravena ve čtyřech právních předpisech.⁶⁸ Principy nové právní úpravy jsou: jednotnost systému, systém totiž platí pro zaměstnance, příslušníky ozbrojených sborů i osoby samostatně výdělečně činné, pouze s nezbytnými odchylkami, které vychází z rozdílného charakteru činností; promítnutí výše příjmu v míře odpovídající zaplacenému pojistnému (při zachování principu solidarity); účinnější prostředky proti zneužívání (možnost odejmutí oprávnění lékaři k uznávání pracovní neschopnosti, zavedení účasti zaměstnavatele na finančním zabezpečení zaměstnanců po dobu dvou týdnů pracovní neschopnosti); finanční

⁶⁷ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 203-205.

⁶⁸ Přijetí zákona č. 187/2006 Sb. však zároveň přineslo velké komplikace. Byl vrácen prezidentem republiky, jeho účinnost byla dvakrát odložena (původně měl nabýt účinnosti již 1.1. 2007, nakonec to ale bylo o plně dva roky později, tj. 1.1.2009). Zákonem č. 369/2009 Sb. o stabilizaci veřejných rozpočtů došlo ke změnám ve výši dávek, tyto změny byly ale v případě peněžité pomoci v mateřství a vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství zrušeny zákonem č. 166/2010 Sb. Zákon č. 364/2011 Sb. kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, zachoval úsporné změny týkající se nemocenské a vyloučení zpětné účasti na nemocenském pojištění a vyžadování čekací doby ve všech případech u OSVČ. Viz důvodová zpráva k zákonu č. 364/2011 Sb.

neutrálnost (zabezpečení vyrovnanosti příjmů a výdajů systému a tím i menší zátěž pro státní rozpočet) a konečně dodržení mezinárodních závazků (úprava respektuje právo EU i mezinárodní smlouvy).⁶⁹

Dávky nemocenského pojištění jsou dávkami peněžitými a jedná se o opakující se dávky. V případě sociálních událostí nahrazují tyto dávky příjem. Jak již bylo uvedeno výše, systém je jednotný pro různé skupiny pracujících, ne vždy ale dávky náleží všem osobám, které jsou účastny nemocenského pojištění. Nárok na některé dávky je pro některé skupiny vyloučen přímo v právní úpravě (například OSVČ nemá nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství).⁷⁰

V rámci nemocenského pojištění jsou vypláceny čtyři dávky, a to nemocenské, peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a podpora při ošetřování člena rodiny. Tato práce se nezabývá nemocenským, největší pozornost je věnována nejvýznamnější dávce z hlediska rodiny, kterou je peněžitá pomoc v mateřství.

⁶⁹ Srov. Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 205.

⁷⁰ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 204.

3.4.2 Peněžítá pomoc v mateřství

Peněžítá pomoc v mateřství náleží pojištěnce (pojištěnci) v době pokročilého těhotenství a po porodu v souvislosti s péčí o narozené dítě a vztahuje se tedy k mateřské dovolené. Nárok na peněžítou pomoc v mateřství má⁷¹:

- pojištěnka, která porodila dítě, již před porodem má v době nejdříve od počátku osmého týdne před očekávaným porodem nárok na peněžítou pomoc v mateřství těhotná pojištěnka
- pojištěnec, pokud převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu
- pojištěnec, který pečuje o dítě, jehož matka zemřela
- pojištěnec, který pečuje o dítě a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která nemůže o dítě pečovat, či pokud pojištěnec uzavřel s matkou dítěte písemnou dohodu.⁷²

Zákon dále stanoví řadu podmínek pro vznik nároku na peněžítou pomoc v mateřství, které musí být splněny současně. Pojištěnka má nárok na peněžítou pomoc v mateřství, jestliže: porodila nebo převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči mateřskou; je účastna nemocenského pojištění ke dni nástupu na mateřskou dovolenou nebo ji trvá ochranná lhůta počátkem šestého týdne před očekávaným nebo skutečným dnem porodu; je účastna nemocenského pojištění v posledních dvou letech před porodem alespoň po dobu 270 dnů; nemá započítatelný příjem ze zaměstnání, ze kterého je tato dávka poskytována.⁷³ Těhotenství tedy musí skončit porodem, v případě potratu přichází v úvahu nemocenská.

⁷¹ § 32 ZNemPoj

⁷² Podrobněji viz § 32 odst. 1. písm d) a e) ZNemPoj

⁷³ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 169.

Délka podpůrní doby peněžité pomoci v mateřství činí⁷⁴:

- 28 týdnů u pojištěnky, která dítě porodila
- 37 týdnů u pojištěnky, která porodila zároveň dvě a více dětí, přičemž po uplynutí 28 týdnů podpůrní doby peněžité pomoci v mateřství náleží, jen jestliže pojištěnka nadále pečuje alespoň o dvě z těchto dětí
- 22 týdnů u pojištěnce podle §32 odst. 1 písm. b) až e)
- 31 týdnů pokud tento pojištěnec pečuje o dvě a více dětí

Nástup na peněžitou pomoc v mateřství nastává dnem, který si pojištěnka určí, v období od počátku osmého týdne do počátku šestého týdne před porodem, pokud si tento den neurčí, pak počátkem šestého týdne. V případě předčasných porodů nastává dnem porodu. V případě převzetí dítěte pojištěncem do péče pak dnem převzetí.

Zaměstnankyně má nárok na dávku i v případě, že se dítě narodí mrtvé. U pojištěnky, která porodila, nesmí být podpůrní doba u peněžité pomoci v mateřství kratší než 14 týdnů a nesmí skončit před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu a v případě, jestliže dítě zemřelo ještě před uplynutím podpůrní doby, končí podpůrní doba uplynutím dvou týdnů ode dne úmrtí dítěte. Zákon dále v § 36 hovoří o přerušení výplaty peněžité pomoci v mateřství v různých případech.

Výše peněžité pomoci v mateřství za kalendářní den tvoří 70 % denního vyměřovacího základu. Ženě, která nesplnila podmínku doby účasti na nemocenském pojištění, bez níž nemá na peněžitou pomoc v mateřství nárok, náleží rovná dávka rodičovského příspěvku.

3.4.3 Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

Účelem této dávky je vyrovnat rozdíl mezi mzdou, kterou těhotná žena nebo matka do konce devátého měsíce po porodu měla před převedením na jinou práci z důvodu těhotenství, a mzdou, kterou má po tomto převedení, pokud po převedení dosahuje nižších výdělků.⁷⁵

Nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství⁷⁶ má těhotná zaměstnankyně (příp. zaměstnankyně v období do konce devátého měsíce po porodu, resp. zaměstnankyně,

⁷⁴ § 33 ZNemPoj.

⁷⁵ Galvas, M., Gregorová, Z.,: Sociální zabezpečení. 2. vydání. Brno: Doplněk, 2005, str. 210.

kteřá kojí), kteřá je převedena na jinou práci, protože práce, kteřou předtím konala, je pro ní buďto zakázána podle zvláštních právních předpisů, anebo podle rozhodnutí ošetřujícího lékaře ohrožuje její těhotenství (příp. zdraví nebo mateřství, resp. zdraví nebo schopnost kojení), pokud dosahuje bez svého zavinění nižšího započitatelného příjmu, než před tímto převedením na jinou práci nebo ustanovením na jiné služební místo. Ke snížení započitatelného příjmu z důvodu kratší pracovní doby se nepřihlíží. Toto ustanovení platí i pro příslušnice ozbrojených sborů, které jsou převedeny na jinou práci, neboť to vyžaduje jejich bezpečnost a ochrana zdraví při práci a také pro těhotné příslušnice nebo zaměstnankyně činné v uměleckém oboru, které z důvodu těhotenství nemohou dále vystupovat.

Zákon v § 42 odst. 3 a 4 upravuje, co se považuje za převedení na jinou práci a vylučuje nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství pro některé zaměstnankyně.

Podpůrcí doba vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství není stanovena pevně, ale vyplácí se za kalendářní dny, v nichž trvalo převedení na jinou práci nebo ustanovení na jiné služební místo. Těhotné zaměstnankyni se vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství vyplácí nejdéle do počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu. Příspěvek se nevyplácí za dny, kdy zaměstnankyně nebo příslušnice byla dočasně práce neschopnou a v některých dalších případech podle § 43 ZNemPoj.

Způsob stanovení výše vyrovnávacího příspěvku je upraven v §44 ZNemPoj. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství se stanoví jako rozdíl mezi denním vyměřovacím základem zjištěným ke dni převedení zaměstnankyně na jinou práci nebo ustanovení příslušnice na jiné místo a průměrem jejich započitatelných příjmů připadajícím na jeden kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících po tomto převedení nebo ustanovení. Průměr započitatelných příjmů se zjistí tak, že se dosažený příjem za jednotlivý kalendářní měsíc vydělí počtem kalendářních dnů v tomto měsíci, s výjimkou dnů kdy se příspěvek nevyplácí. Platí to i v případě, kdy k převedení, případně ke skončení tohoto převedení došlo v průběhu měsíce. Příspěvek se tedy poskytuje za kalendářní dny a vyplácí se za kalendářní měsíce.

⁷⁶ § 42 odst. 1 ZNemPoj

3.4.4 Ošetřovné

Ošetřovné je peněžitá dávka nemocenského pojištění, na kterou má podle § 39 ZNemPoj nárok pojištěnec, který nemůže pracovat z důvodu:

- a) ošetřování dítěte mladšího 10 let, pokud toto dítě onemocnělo nebo utrpělo úraz; nebo jiného člena domácnosti, jehož zdravotní stav z důvodu nemoci nebo úrazu vyžaduje nezbytně ošetřování jinou osobou, nebo členky domácnosti, která porodila, jestliže její stav v době bezprostředně po porodu vyžaduje nezbytně ošetřování jinou osobou
- b) péče o dítě mladší 10 let, protože školské, zvláštní dětské zařízení, či obdobné zařízení pro děti jsou z určitých důvodů uzavřeny, je v nich nařízena karanténa, nebo z důvodu, že fyzická osoba, která jinak o dítě pečuje tak nemůže ze zákonem stanovených důvodů činit.

Podmínkou nároku na ošetřovné je, že osoba, která vyžaduje ošetřování, žije se zaměstnancem v jedné domácnosti, to neplatí v případě ošetřování nebo péče o dítě mladší 10 let rodičem. Zaměstnanec nemá nárok na ošetřovné z důvodu ošetřování dítěte nebo péče o ně, jestliže jiná fyzická osoba má z důvodu péče o toto dítě nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství, nebo má nárok na výplatu rodičovského příspěvku. To neplatí v případech, pokud tato osoba onemocněla, utrpěla úraz a podobně.⁷⁷ Zákon dále stanoví, že v témže případě náleží nárok na ošetřovné pouze jednou a jen jednomu z oprávněných nebo postupně dvěma oprávněným, jestliže se v témže případě ošetřování (péče) vystřídají. Vystřídání je možné jen jednou.⁷⁸

Podpůrčí doba u ošetřovného počíná prvním kalendářním dnem potřeby ošetřování a činí nejdéle 9 kalendářních dnů. Jde-li o osamělého zaměstnance (osamělý zaměstnanec je zaměstnanec svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s družkou (druhem) nebo v registrovaném partnerství, jakož i v dalších případech dle § 40 odst. 7 ZNemPoj, který má v trvalé péči aspoň jedno dítě ve věku do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku,

⁷⁷ § 39 odst. 3 ZNemPoj.

⁷⁸ § 39 odst. 4-6 ZNemPoj. Nárok na výplatu ošetřovného nemá zaměstnanec v době prvních 14 kalendářních dní dočasné pracovní neschopnosti nebo nařízené karantény a v období od 1. ledna 2012 do 31. prosince 2013 v době prvních 21 kalendářních dní dočasné pracovní neschopnosti nebo nařízené karantény. To souvisí s úspěšnými opatřeními.

činí podpůrní doba nejdéle 16 kalendářních dnů.⁷⁹ V § 39 odst. 3-6 ZNemPoj jsou upraveny případy, kdy se zaměstnanci ošetrovné nevyplácí.

Výše ošetrovného za kalendářní den činí 60 % redukovaného denního vyměřovacího základu. Denní vyměřovací základ se pro účely ošetrovného stanoví a redukuje stejným způsobem, jako při výpočtu nemocenského.

3.5 Podpora rodiny v rámci důchodového pojištění

3.5.1 Pozůstalostní důchody

Podpora rodiny v rámci důchodového pojištění se uskutečňuje prostřednictvím pozůstalostních důchodů. Historicky patří důchody pozůstalých mezi nejstarší dávky, jejichž původním účelem bylo zejména nahradit příjem jediného vydělávajícího člena rodiny (funkce alimentární), jímž byl otec. V současnosti se hovoří spíše o funkci vyrovnávací, tedy účelem pozůstalostních dávek je vyrovnávat rozdíl v životní úrovni rodiny, který plyne ze ztráty příjmu v důsledku úmrtí jejího člena.⁸⁰

Jedná se o důchody odvozené (derivativní), protože v důchodovém systému je stanovena podmínka vázaná k zemřelému (zemřelým) a vyjadřující jeho (jejich) účast na důchodovém pojištění.⁸¹ Důchody pozůstalých jsou dávkami nárokovými. V České republice se podle zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění (dále jen ZDůchPoj) vyplácí tři pozůstalostní důchody a to důchod vdovský, důchod vdovecký a důchod sirotčí. Vdovecký důchod je od roku 1995 přiznáván za stejných podmínek a ve stejné výši jako důchod vdovský, čímž bylo vyhověno i mezinárodním trendům a doporučením o stejném nakládání s muži a ženami v oblasti sociálního zabezpečení a o zmenšování rozdílů mezi muži a ženami v případě péče o rodinu.⁸²

Pokud jde o výši dávek, pak se všechny pozůstalostní důchody (stejně jako ostatní důchody) skládají ze základní výměry a z procentní výměry. Základní výměra je u všech

⁷⁹ ZNemPoj stanovil přijetím § 40a na období od 1. 1. 2010 do 31. 12. 2010 výjimku, kdy podpůrní doba začínala běžet až od čtvrtého dne po vzniku potřeby ošetřování a délku podpůrní doby ošetrovného snížil na 6, resp. 13 kalendářních dní. Zvolený způsob úspory byl pro ošetřující rodiče velmi tvrdý a vliv na vyplacené ošetrovné byl zanedbatelný, a proto tato úprava potom platila jen prvních pěti měsíců roku 2010 a s účinností od 1. 6. 2010 byla opět délka podpůrní doby vrácena k předchozímu stavu.

⁸⁰ Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, str. 242-243.

⁸¹ Galvas, M., Gregorová, Z.,: Sociální zabezpečení. 2. vydání. Brno: Doplněk, 2005, str. 243.

⁸² Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, 215.

pozůstalostních důchodů stejná, je stanovena procentní sazbou z průměrné mzdy – 9 % průměrné mzdy (po příslušném zaokrouhlení) a pro rok 2016 je 2.440 Kč měsíčně⁸³. Procentní výměra bude dále uvedena u jednotlivých dávek.

3.5.2 Vdovský a vdovecký důchod

Vdovský a vdovecký důchod je upraven v § 49 - 51 ZDůchPoj. Vdova má nárok na vdovský důvod po manželovi, který byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, nebo splnil ke dni smrti podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod, nebo podmínky nároku na starobní důchod anebo zemřel následkem pracovního úrazu. Vdovský důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti manžela a po uplynutí této doby pouze v případě⁸⁴ že pečuje o nezaopatřené dítě, o dítě, případně o své rodiče nebo o rodiče zemřelého manžela, kdy tito jsou závislí na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) až IV (úplná závislost), dále v případě, že je sama invalidní ve třetím stupni nebo dosáhla požadovaného věku. Dítětem se rozumí dítě, které má po zemřelém nárok na sirotčí důchod, a dítě, které bylo v rodině zemřelého vychováváno, jde-li o osvojené dítě vdovy, nebo bylo-li alespoň jedním z nich převzato do trvalé péče nahrazující péči rodičů⁸⁵.

Nárok na vdovský důchod vznikne znovu, jestliže se splní některá z podmínek pro jeho vznik do dvou let od zániku dřívějšího nároku na vdovský důchod. Nárok zaniká uzavřením nového manželství. Nárok na vdovský důchod zaniká dnem právní moci rozhodnutí soudu o tom, že vdova úmyslně způsobila smrt svého manžela jako pachatelka, spolupachatelka nebo účastnice trestného činu (toto platí i pro sirotčí důchod).

Výše procentní výměry vdovského a vdoveckého důchodu činí 50 % procentní výměry starobního důchodu nebo invalidního důchodu, na který měl nebo by měl nárok zemřelý v době smrti. Výše procentní výměry vdovského a vdoveckého důchodu, který vznikne znovu, nesmí být nižší, než ta, která náležela ke dni zániku na tento důchod.

⁸³ § 51 odst. 1 ZDůchPoj pro vdovský a vdovecký účet a § 53 odst. 1 ZDůchPoj pro sirotčí důchod

⁸⁴ § 50 odst. 2 ZDůchPoj.

⁸⁵ § 50 odst. 2 ZDůchPoj.

3.5.3 Sirotčí důchod

Sirotčí důchod je upraven v § 52 a § 53 zákona ZDůchPoj. Na sirotčí důchod má nárok nezaopatřené dítě, zemřel-li jeho rodič (osvojitel), nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů, na základě rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do výchovy jiné osoby nebo do společné výchovy manželů, jestliže tito byli poživateli starobního nebo invalidního důchodu, nebo ke dni smrti splnili podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod nebo podmínky pro starobní důchod, anebo zemřeli následky pracovního úrazu. Při splnění těchto podmínek má osiřelé dítě nárok na sirotčí důchod po každém z rodičů. Nárok na sirotčí důchod nevzniká po pěstounovi nebo jeho manželovi. Nárok na sirotčí důchod zaniká osvojením. V případě, že dojde ke zrušení osvojení, se sirotčí důchod obnoví. Výše procentní výměry sirotčího důchodu činí 40 % procentní výměry starobního důchodu nebo invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, na který měl nebo by měl nárok zemřelý v době smrti.

4 Další formy podpory rodin s dětmi

4.1 Daňová opatření pro rodiny s dětmi

Velmi důležitou formou finanční pomoci rodinám je daňová podpora. Základní myšlenkou daňové podpory je zachování co nejvíce finančních prostředků v rodinném rozpočtu a tím zajištění soběstačnosti rodiny a co nejmenší závislosti na sociálních dávkách. Daňová podpora je vázána na pracující osobu a tak slouží k zachování motivace k práci alespoň jednoho člena rodiny, který může využít takto poskytovaných výhod. S tím jsou spojené ušetřené náklady na výplatu případných ekvivalentních dávek.⁸⁶

Daňová podpora rodin s dětmi je realizována pouze u fyzických osob a je upravena v zákoně č. 586/1992 Sb. o daních příjmu fyzických osob. Na začátku 90. let zavedl tento zákon odčitatelné položky z daňového základu. Ty umožňovaly snížit základ daně a tím i velikost prostředků odvedených státu. V podstatě jedinou formou daňové podpory rodin s dětmi byl odpočet na vyživované dítě. Ten mohl uplatnit pouze jeden z rodičů, a to na každé vyživované dítě v domácnosti. Svoji roli hrála i nezdanitelná částka na manželku, příp. manžela bez vlastních, nebo do určité výše omezených příjmů, žijících s poplatníkem ve společné domácnosti.⁸⁷

Daňové zvýhodnění se týká dvou oblastí, a těmi jsou daňové zvýhodnění na vyživované dítě a odpočet na manžela či manželku. Od 1. 1. 2005 byla nezdanitelná část základu daně na vyživované dítě nahrazena novým institutem "daňové zvýhodnění na vyživované dítě žijící s poplatníkem v domácnosti". Daňové zvýhodnění na dítě, na rozdíl od nezdanitelné části základu daně, se odčítá ve stanovené výši nikoliv od základu daně, ale přímo od vypočtené daně anebo v jednotlivých kalendářních měsících u zaměstnanců od vypočtené zálohy na daň. Daňová úleva spočívá v tom, že vypočtená daň (u zaměstnance měsíční záloha na daň) se sníží o stanovenou částku daňového zvýhodnění (slevu na dani). V případě, že je u poplatníka s nižšími příjmy vypočtená daň nižší, než částka daňového zvýhodnění (slevy na dani), má poplatník nárok na vyplacení daňového bonusu (tj. nevyužité částky daňového zvýhodnění). Aby poplatník daňového bonusu dosáhl, musí být ekonomicky

⁸⁶ Viz. Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005, str. 20.

⁸⁷ Höhne, S.: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití. Praha: VÚPSV, 2008, str. 15.

aktivní, tj. poplatník může daňový bonus uplatnit pouze v případě, že má ve zdaňovacím období zdanitelné příjmy alespoň ve výši šestinásobku minimální mzdy, nebo při zdanění měsíční mzdy alespoň ve výši poloviny minimální mzdy.

Mezi lety 2005 a 2007 existovalo v Čechách společné zdanění manželů vyživujících alespoň jedno dítě v domácnosti. Ten za určitých okolností, zejména v případě, kdy jeden z manželů neměl zdanitelné příjmy, nebo příjmy obou manželů byly rozdílné, mohl, a to i významně, snížit jejich celkovou daňovou povinnost. Manželé si mohli mezi sebe rozdělit společný základ daně (každý jednu polovinu, a to po uplatnění nezdánitelných částek, u kterých splnili podmínky pro jejich uplatnění).

Společné zdanění manželů bylo zrušeno daňovou reformou a od 1.1.2008 nahrazeno zvýšením slevy na manžela (manželku) s příjmy do 38.040,- Kč ročně z 4.800,- Kč ročně na 24.840,- Kč ročně. Výše slevy na manžela zůstává i v roce 2016 na stejné výši 24.840,- Kč. Sleva se uplatňuje jednou ročně za celé zdaňovací období. Podmínkou je, že manžel (manželka) žije s poplatníkem v jedné domácnosti.

4.2 Další formy podpory rodin s dětmi

Dalšími formami finanční podpory rodin ve veřejném sektoru rozumíme slevy pro rodiny v oblasti dopravy, kultury, sportu apod. K nejrozšířenější formě patří zvýhodněné vstupní poplatky či jízdné pro děti a studenty. Ve veřejné dopravě byly v roce 2004 znovu zavedeny žákovské a studentské slevy. Neexistuje žádná speciální sleva podmíněná přímo rodinným stavem, rodiny mohou využít jen slevy, které jsou dostupné ostatním cestujícím při splnění požadovaných podmínek.⁸⁸

4.3 Nefinanční podpora rodin s dětmi

Služby na podporu rodin s dětmi mohou nabývat několika podob. Lze je chápat jako sociální služby, které jsou zaměřeny na jedince v nepříznivé sociální situaci a jejichž cílem je prevence sociálního vyloučení a podpora života v přirozeném společenství. Sem patří sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Dále existují různé aktivity preventivního a podpůrného charakteru na podporu fungující rodiny, které se snaží

⁸⁸ Národní koncepce rodinné politiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005, str. 20.

podporovat rodiny v péči o děti a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství. Službami na podporu rodin s dětmi jsou jednak zařízení péče o děti, tj. jesle, mateřské školy atp., a dále různé služby pro domácnost.⁸⁹

4.4 Sociální bydlení v České republice

Podobně jako systém sociálního zabezpečení, tak i bytová politika se po změně politických poměrů v roce 1989 ocitla před nutností transformace. Na rozdíl od reformy sociálního zabezpečení, která byla hotova relativně rychle, byla ale situace v bytové politice výrazně složitější. Bylo to dáno zejména nevyjasněnými kompetencemi ve sféře výkonné moci na centrální úrovni a dlouhým procesem hledání shody nad vytvořením územněsprávních celků, čímž byl oslaben neopomenutelný regionální aspekt v oblasti bydlení. Formování bytové politiky tak po celá 90. léta postupovalo velice pomalu a její realizace byla de facto v podstatě rozdělena do dvou etap, přičemž druhá stále není dokončena.⁹⁰

Prvním nutným krokem bylo převedení bytového fondu státních bytů do vlastnictví obcí, což bylo v plném rozsahu uskutečněno v roce 1991 a tím také zanikl bytový fond bývalých státních podniků. Obce tak do svého vlastnictví dostali velký počet bytů, problémem však bylo, že tyto byty byly často ve velmi špatném stavu a obcím nebyl nijak navýšen rozpočet a navíc nebyly na tuto situaci připraveny ani po stránce administrativní. To vedlo obce k privatizacím do rukou právnických osob, které byly uskutečňovány obecními vyhláškami.⁹¹

Přesto byl až do roku 1994 podíl privatizovaných bytů zanedbatelný. Zákon č. 72/1994 Sb. o vlastnictví bytů však umožnil vlastníkům bytových domů rozdělení bytových jednotek v domě, kalkulaci ideálního podílu plochy společných prostor připadající na dané bytové jednotky a jejich následný prodej do rukou stávajících nájemníků. Mimo prodej celých domů právnickým osobám tak umožnil i prodej bytů po jednotlivých bytových jednotkách a následné založení společenství vlastníků. Důležité bylo to, že zákon nedával nájemníkům právo na koupi obecních bytů, takže rozhodnutí o privatizaci či vyčlenění bytového fondu

⁸⁹ Höhne, S.: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití. Praha: VÚPSV, 2008, str. 11-12.

⁹⁰ Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 385.

⁹¹ Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007. Str. 386-387.

určeného k privatizaci bylo ponecháno zcela v kompetenci samotných obcí či majitelů. Tento fakt spolu s tím, že nebylo stanoveno žádné datum pro ukončení privatizačního procesu, má za důsledek to, že privatizace probíhala relativně pomalu a dosud není zdaleka dokončena.⁹²

Důležitým faktorem, který ovlivňuje bytovou politiku v České republice je regulované nájemné. V roce 1993 přijatá vyhláška Ministerstva financí č. 176/1993 Sb. změnila jednotnou výši nájemného a diferenciovala jej podle velikosti obce. Záměrem bylo zejména odstranit cenovou deformaci na trhu s bydlením, což ale bylo komplikováno tím, jak dynamicky rostla cena energií a prostor pro růst nájemného byl tak omezený. Vyhlášky o deregulaci nájemného byly opakovaně rušeny Ústavním soudem a mezi lety 2002 a 2006 se deregulace nájemného prakticky zastavila.⁹³ Přetrvávání plošného deregulovaného nájemného s sebou přináší některé negativní vlivy. Je to způsobeno zejména tím, že jako kritérium pro obývání regulovaného bytu není brána sociální situace nájemníků, takže v praxi jsou byty s regulovaným nájemným často obývány rodinami, jejichž sociální situace tomu neodpovídá a naopak rodiny sociálně potřebné rodiny platí tržní nájemné. Vzhledem k výhodnosti regulovaného nájemného si nájemníci tyto byty drží, i když je neobývají, nebo je pronajímají tzv. „na černo“.

Další důležitou oblastí v rámci sociálního bydlení jsou dotační programy, které se v českém bytové politice objevily od druhé poloviny devadesátých let. V roce 1995 byl přijat dotační program 320 + 80, který spočíval v tom, že obce měli možnost získat dotaci 320 000 Kč na bytovou jednotku a dále 80 000 Kč na bytovou jednotku určenou na výstavbu nutné infrastruktury, na jehož základě bylo postaveno 4000 bytů v roce 1997 a 5000 bytů v roce 1998.⁹⁴ Charakter nájemního bydlení byl omezen na 20 let, po kterých byty budou moci být převedeny do soukromého vlastnictví. Tento faktor spolu s tím, že nebyly dostatečně určeny max. výdaje na metr čtvereční podlahové plochy, příjmová omezení a další faktory vedl k tomu, že v praxi často došlo k vytvoření družstev příjmově silných soukromých osob a nedá se tedy hovořit o sociálním bydlení.

V roce 1997 byl přijat koncepční dokument Záměry a opatření vlády v oblasti bydlení, který přinesl rozšíření některých dalších nástrojů bytové politiky obvyklých v jiných

⁹² Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002, str. 131-132

⁹³ Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 413-417.

⁹⁴ Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002, str. 143.

evropských zemích. Jako základní nedostatek tohoto dokumentu se ukázalo přecenění samoregulačních mechanismů trhu a neprovázanost přijímaných legislativních kroků, což způsobilo neúčinnost těchto nástrojů.⁹⁵

V roce 2000 byl parlamentem České republiky přijat zákon č. 211/2000 Sb. o Státním fondu rozvoje bydlení, na jehož základě byl v roce 2001 MPSV zřízen Státní fond rozvoje bydlení. Účelem fondu je podle §1 zákona č. 211/2000 Sb. podporovat rozvoj bydlení v České republice v souladu s koncepcí bytové politiky schválenou vládou České republiky. Jeho majetek je majetkem státu. Použití prostředků fondu je upraveno v § 3 zákona. Jedním z hlavních proklamovaných cílů fondu je podpora výstavby nájemního bydlení, aktivity fondu však nejsou zákonem nikterak omezeny nebo podrobněji specifikovány.

4.5 Celkové zhodnocení systému podpory rodin s dětmi v ČR

Jednotlivé položky systému podpory rodin jsou v předchozím textu podrobně popsány, bude však vhodné charakterizovat stručně principy systému, směry jeho vývoje a efektivnost jeho působení, kterou lze vyjádřit například počtem narozených dětí jako výsledku vytváření vhodného prostředí pro zakládání rodin a jejich bezproblémovou existenci.

Základním principem výstavby celého systému je vyrovnávání rozdílů v hmotném zabezpečení rodin. Proto je řada dávek vázána na životní minimum násobené různými koeficienty, což určuje, kdo ještě na příspěvek dosáhne a kdo již ne. V podstatě to odpovídá postavení České republiky jako jedné z nejvíc rovnostářských zemí Evropské unie.

Proti tomuto pojetí lze namítnout, že je zde až příliš potlačen princip zásluhovosti, tedy že málo zahrnuje tzv. střední třídu, tedy vzdělané a více vydělávající lidi, většinou s vyšší inteligencí. Jak říká Ivo Možný: „vlohy se dědí“⁹⁶ a pokud tato skupina lidí nebude mít více dětí, může genetický potenciál společnosti klesat. Lze proto pozitivně hodnotit, že v poslední době se podpora rodin zaměřuje na daňová zvýhodnění, která zahrnují zejména tuto skupinu lidí a měla by je motivovat pro pořízení vyššího počtu dětí.

⁹⁵ Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 4.vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, str. 416.

⁹⁶ Možný, I. Hospodářské noviny. Vojtř, A. – Možný I.: Více dětí nebude. To spíš přijdou zemětřesení [online]. [citováno dne 10. 3. 2016]
Dostupné z: <<http://archiv.ihned.cz/c1-13905340-ivo-mozny-vice-deti-nebude-to-spis-prijdou-zemetreseni>>

Skutečností ovšem je, že počet narozených dětí v minulosti nevykazoval příliš silnou korelaci s opatřeními na zvýšení podpory rodin s dětmi. Například počet narozených dětí se zvyšoval ze 102 tisíc v roce 2005 na 117 tisíc v roce 2010 a opět klesal na 111 tisíc v roce 2015. Přitom právě kolem roku 2010, kdy se počty narozených dětí blížily ke 120 tisícům, došlo u systému podpory rodin ke snížení některých dávek. Například porodné v roce 2007 bylo 26 500 Kč na každé živě narozené dítě a od 01. 01. 2008 bylo výrazně sníženo na 13 000 Kč na každé narozené dítě.

Pro získání více informací, jak vlastně rodinná politika působí, je vhodné provést porovnání české rodinné politiky s německou rodinnou politikou a jejím vlivem na demografický vývoj Německa. Na tomto základě pak bude možné odhadnout demografický vývoj České republiky po roce 2020 a dát náměty na úpravy systému podpory rodin s dětmi, které by vedly k optimálnímu vývoji kvantity i kvality populace.

5 Podpora rodin s dětmi v Německu

5.1 Systém podpory rodin s dětmi v Německu

5.1.1 Stručný vývoj sociální zabezpečení v Německu

Počátky moderní sociální politiky Německa jsou spojené s industrializací probíhající kolem pol. 19. stol. a s ním spojeným poklesem významu zemědělské produkce a stěhování lidí do měst. Do té doby bylo sociální zabezpečení vykonáváno prostřednictvím vlastnictví zboží a péče o potřebné byla vyhrazena církvi. Překotná urbanizace spolu s populační explozí přinesla řadu záporů, např. snížení mezd, zneužívání ženské a dětské práce a obecně tedy špatné životní a pracovní podmínky proletariátu. To vedlo na území Německa k vzniku církevních sociálně podpůrných organizací působících mezi dělnictvem a pořádajících různé pomocné akce.⁹⁷ K těm se postupně přidávali i soukromé společnosti, iniciativy zaměstnavatelů a svépomocné iniciativy dělnické, které se posléze organizují i politicky.

Na státní úrovni bylo sociální zabezpečení významně řešeno až v osmdesátých letech proslulým Bismarckovým sociálním zákonodárstvím. Již předtím ve čtyřicátých letech však byly přijaty zákony, které obcím umožňovali zřizovat kasy, ze kterých pak byly financovány sociální potřeby. Svě představy Bismarck nastínil v Císařském poselství z roku 1881, které bylo spojeno se zákazem socialistické strany. Zdůrazňuje zde úlohu státu v sociální oblasti a jako její předmět vymezuje přijetí zákonů, které zaměstnancům zajistí pomoc v případě úrazu, nemoci ve stáří a v invaliditě.⁹⁸ V následujících letech byly přijaty tyto zákony o nemocenském pojištění (1883), o úrazovém pojištění (1884) a zákon o starobním a invalidním pojištění (1889). Ačkoli Bismarck svým zákonodárstvím sledoval vlastní politické cíle, šlo o zákony velmi kvalitní a Německo se tím dostalo před ostatní státy světa.⁹⁹ Byly tak položeny základy německého sociálního státu.

Zhruba od poloviny minulého století se státní sociální podpora vztahuje dle principu subsidiarity na všechny občany formou záruky minimálního příjmu. Vztahuje se zejména na

⁹⁷ Kotous, J.: Sociální politika Německa in Munková, G.: Sociální politika v evropských zemích. Praha: Karolinum, 2004, str. 93.

⁹⁸ Muckel, S.: Sozialrecht. 3. Auflage. München: C.H. Beck, 2009, str. 2-4.

⁹⁹ Kotous, J.: Sociální politika Německa in Munková, G.: Sociální politika v evropských zemích. Praha: Karolinum, 2004, str. 97

rodiny, které by si jinak nemohli zajistit příjmy na odpovídající úrovni.¹⁰⁰ Zároveň je v Německu významná zásada svépomoci, která má umožnit příjemci žít nezávisle na pomoci ostatních.

Princip sociálního státu je zakotven v článku 20 německé Ústavy (Grundgesetz) z roku 1949, podle kterého je Německo demokratický a sociální, spolkový stát. Pro německý sociální systém je charakteristický důraz na tradici. Týká se to nejen rozčlenění sociálního pojištění na nemocenské, úrazové a důchodové, ke kterému se později přidalo ještě pojištění v nezaměstnanosti, ale i principu samosprávy a speciálního financování pomocí příspěvků, tedy pojišťovacího principu.¹⁰¹

5.2 Kompenzace rodinných nákladů

Kdo se stará o děti a vychovává je, má podle § 6 Sociální sbírky zákonů (Sozialgesetzbuch) nárok na podporu. Pro rodinné dávky i v rámci různých sociálních systémů se v německé praxi používá výraz Familienleistungsausgleich, což se dá nejlépe přeložit kompenzace rodinných nákladů. Pod kompenzací rodinných nákladů spadá řada dávek, o kterých bude pojednáno dále v textu, které jsou upraveny v jednotlivých právních předpisech.

Dle čl. 6 odst. 1 Spolkové Ústavy (Bundesverfassungsgericht) si ochrana manželství a rodiny vyžaduje to, že životní minimum musí být v rámci daňové povinnosti nedotknutelné nejen u daňových poplatníků, ale i u jejich dětí. Spolkový Ústavní soud ve svém rozhodnutí z 10.11.1998 stanovil, že existenční minimum dítěte stanovené v rámci sociálního práva tvoří hranici pro existenční minimum i v rámci práva o dani z příjmu.¹⁰²

5.2.1 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě (Kindergeld) je v Německu upraven ve dvou různých právních předpisech a to v zákoně o dani z příjmu (Einkommensteuergesetz, dále jen EStG) a podle Zákona o přídavku na dítě (Bundeskindergeldgesetz). Od roku 1996 stanoví Spolková Ústava,

¹⁰⁰ Matějková, B., Palonciová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice. Brno: Vydavatelství MU, 2005, str. 88.

¹⁰¹ Kotous, J. a kol.: Sociální politika v evropských zemích. Praha: Karolinum, 1995, str. 83.

¹⁰² Muckel, S.: Sozialrecht. 3. Auflage. München: C.H. Beck, 2009, str. 434.

že přednostně je přídavek na dítě vyplácen jako daňová výhoda podle zákona o dani z příjmu a jenom výjimečně pak jako sociální dávka podle zákona o přídavku na dítě.¹⁰³ V podstatě je systém výplaty u obou zákonů stejný, jediným rozdílem je osoba, která má na výplatu nárok. Zákon o dani z příjmů zakládá nárok osobám, které mají v Německu bydliště nebo trvalý pobyt a dále osoby, které sice žijí v cizině, ale v Německu podléhají daňové povinnosti. Nárok na výplatu přídavku na dítě podle zákona o přídavcích na dítě je výjimečný, například u dětí pracovníku vyslaných na zahraniční mise, či u sirotků.

Přídavek na dítě je dávka plošná, nárok na ní je nezávislý na výši příjmu. Přídavek na dítě je zásadně poskytován závislým, adoptovaným a vlastním dětem do 18.-ti let věku. Starším dětem je pak poskytován: do 21 let, pokud jde o dítě, které nemá pracovní úvazek a je přihlášeno na úřadu práce; do 25.-ti let, pokud se soustavně připravují na budoucí povolání studiem, anebo postiženým dětem, které utrpěly fyzické či psychické postižení a nejsou schopny se o sebe postarat¹⁰⁴.

Za každé dítě má nárok na poskytování pouze jedna osoba. Pokud přichází v úvahu více příjemců, má nárok ten, který má dítě v domácnosti, pokud žije dítě v domácnosti s více oprávněnými, připadá každému stejná část. Pokud dítě nesdílí domácnost ani s jedním oprávněným, má nárok osoba, která platí výživné¹⁰⁵. Pro nárok na přídavek na dítě je také podstatné, že zde není žádná z překážek uvedených v §65 EStG. Dříve byl také stanoven maximální možný příjem dítěte, po jehož překročení již není nárok na čerpání přídavku na dítě, naposledy to bylo 8004 Euro do konce roku 2011. Nově je stanoven pouze maximální pracovní doba při studiu, a to na 20 hodin týdně.

Výše přídavku na dítě je stanovena přímo v §66 EStG. Pro rok 2012 je výše přídavku na dítě pro první a druhé dítě 184 Euro měsíčně, pro třetí dítě 190 Euro měsíčně a pro čtvrté a každé další dítě 215 Euro měsíčně.

Přídavek na dítě může být podle výhodnosti čerpán jako měsíční dávka (velmi málo případů) nebo vyplácen formou daňové dávky, o kterou se snižuje čistá daň z příjmu po zdanění. Přídavek na dítě nepodléhá zdanění, není považován za příjem při výpočtu výše

¹⁰³ Muckel, S.: Sozialrecht. 3. Auflage. München: C.H. Beck, 2009, str. 435.

¹⁰⁴ § 32 odst. 4 EStG.

¹⁰⁵ § 64 EStG.

ostatních sociálních dávek. Ostatní dávky se za příjem počítají a naopak daňový základ zvyšují.¹⁰⁶

5.2.2 Příplatek k přídavku na dítě

Příplatek k přídavku na dítě (Kindergeldzuschlag) je dávka relativně nová, byl zaveden zákonem o příplatku k přídavku na dítě (Kindergeldzuschlaggesetz) v roce 2008. Je určen pro případy, kdy je příjem rodiny dostačující pro rodiče, ale ne až tak dostačující pro dítě. Je závislý na příjmu rodiny, pro jeho přiznání je potřeba dosáhnout minimálního příjmu rodiny (900 Euro u úplné rodiny, 600 Euro v případě, že dítě vychovává jeden rodič) a zároveň nepřesáhnout maximální možnou výši příjmu. Další podmínkou k jeho přiznání je to, že rodina pobírá přídavek na dítě a také je jím vyloučeno pobírání příspěvku pro nezaměstnané a dávky sociální pomoci. Maximální výše příplatku k přídavku na dítě je 140 Euro měsíčně.

5.2.3 Peněžité pomoc v mateřství

Podle § 3 odst. 2 zákona o peněžité pomoci v mateřství (Mutterschutzgesetz), by ženy v období od šestého týdne před porodem až do osmi týdnů (při vícečetném porodu se toto zvyšuje na dvanáct týdnů) po porodu neměli být zaměstnávány a mají nárok na peněžitou pomoc v mateřství (Mutterschutz). Zákon zde hovoří přímo o zákazu zaměstnávání, je ale možné se tohoto vzdát a nadále pracovat, v tomto případě ale žena ztrácí zcela nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Během této doby mají ženy nárok na dávku, která spolu s příspěvkem od zaměstnavatele dá dohromady částku rovnající se čistému příjmu.

Nárok na dávku mají všechny ženy, které jsou v Německu účastny nemocenského pojištění a pobírají měsíčně více než 400 Euro. Nehraje zde tedy roli státní příslušnost. Podmínkou nároku na peněžitou pomoc v mateřství je dále to, že je žena v období mezi desátým a čtvrtým měsícem před porodem účastna nemocenského pojištění, případně v pracovním poměru alespoň 12 týdnů.

Výše peněžité pomoci v mateřství spolu s příspěvkem od zaměstnavatele se rovná výši čistého příjmu, počítaného za období třinácti týdnů před začátkem těhotenské ochranné doby.

¹⁰⁶ Matějková, B., Palonciová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice. Brno: Vydavatelství MU, 2005, str. 97.

Maximální výše příspěvku z nemocenského fondu je 13 Euro na den, tedy zhruba 390 Euro měsíčně, zaměstnavatel je povinen doplatit rozdíl mezi tímto příspěvkem a čistou mzdou.

Vzhledem k diverzifikaci zdravotního pojištění v Německu se peněžité pomoci v mateřství nevztahují na zaměstnankyně, které jsou pojištěné u soukromých pojišťoven (ty mají nárok na vyšší čisté platu bez zhruba 390 Euro, na které mají nárok veřejně pojištěné zaměstnankyně) a navíc na jednorázový příspěvek od Spolkového pojišťovacího úřadu ve výši 210 Euro, na zaměstnankyně, jejichž příjem nedosahuje částky 400 Euro (ty mají nárok na jednorázový příspěvek od Spolkového úřadu sociálního pojištění ve výši 210 Euro) a dále ani na nezaměstnané. Pokud má nezaměstnaná k počátku ochranné doby nárok na Příspěvek v nezaměstnanosti, má nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství ve výši tohoto příspěvku, ten se ovšem vyplácí čistě z nemocenských fondů.¹⁰⁷

5.2.4 Rodičovské období a rodičovský příspěvek

Rodičovské období (Elternzeit) a rodičovský příspěvek (Elterngeld), který od 1.1.2007 nahradil příspěvek na výchovu (Erziehungsgeld) jsou upraveny v zákoně o rodičovském příspěvku a rodičovské dovolené (Bundeselterngeld- und Elternzeitgesetz). Od roku 1992 se začali uvádět odděleně, protože se liší délkou trvání.¹⁰⁸

5.2.4.1 Rodičovské období

Cílem rodičovského období je nabídnout rodičům, tj. matkám i otcům, možnosti k individuální a flexibilní výchově dětí. Nárok na rodičovské období mají zaměstnanci a zaměstnankyně, kteří se o dítě starají a vychovávají ho. Mají ho i zaměstnanci na částečný úvazek, zaměstnanci pracující doma a praktikanti. Rodičovské období začíná v den narození dítěte (Pro matku, která pobírá peněžitou pomoc v mateřství, začíná až po 8 týdnech od narození dítěte) a končí dosažením třech let věku dítěte, s tím, že rodiče mají možnost si část období v délce maximálně jednoho roku nevybrat během prvních tří let a využít jej později (maximálně do osmi let věku dítěte), tj. třeba při nástupu dítěte do školy. To platí i v případech více dětí.

¹⁰⁷ Korn, R.: Schwangerschaft, Mutterschutz, Mutterschaftsgeld, Elternzeit, Elterngeld. Norderstedt: B.o.d, 2010, str. 64-69.

¹⁰⁸ Matějková, B., Palonciová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice. Brno: Vydavatelství MU, 2005, str. 96

Rodičovské období se počítá pro oba rodiče samostatně. Mohou ho tedy čerpat oba rodiče v celé délce, případně se vystřídat. Dobu rodičovského období si mohou rozdělit na dva časové úseky a se souhlasem zaměstnavatele i na víc úseků.

Rodičovského období je potřeba nahlásit zaměstnavateli nejpozději 7 týdnů před jeho začátkem. Současně se musí zaměstnanec rozhodnout, jak bude rodičovské období čerpat do dvou let věku dítěte. Po dobu rodičovského období musí pracovní poměr zůstat nezměněn a zaměstnavatel nemá právo ukončit pracovní poměr. Rodičovské období nevylučuje částečný pracovní poměr u zaměstnavatele v délce maximálně třiceti hodin týdně, s jeho souhlasem i u jiného zaměstnavatele nebo jako živnostník.

5.2.4.2 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek od 1.1.2007 nahradil příspěvek na výchovu (Erziehungsgeld). Do té doby platný příspěvek na výchovu byl čistou sociální dávkou pro méně vydělávající rodiny, zatímco přírůstek na dítě jako náhrada mzdy oprávněného člena rodiny je pro rodiny finančně výhodnější a tím podporuje sloučení rodiny a zaměstnání.¹⁰⁹ U příspěvku na výchovu byl pro výpočet dávky rozhodující příjem rodiny, zatímco u rodičovského příspěvku je to příjem jednoho z rodičů, což párům umožňuje se po určitou dobu zříci vyššího z platů.

Nárok na rodičovský příspěvek mají rodiče (i adoptivní rodiče), s trvalým pobytem v Německu, kteří s dítětem bydlí ve společné domácnosti a vychovávají ho a zároveň nepracují více než 30 hodin týdně. Délka nároku na rodičovský příspěvek je 12 měsíců. Rodiče si mohou rozdělit dobu pobírání rodičovského příspěvku, v takovém případě se pak možná doba čerpání prodlužuje o dva měsíce. Je také možné, aby oba čerpali rodičovský příspěvek zároveň. Pro rodiče, které vychovávají dítě sami, je doba čerpání vždy 14 měsíců. Výplatu rodičovského příspěvku je možné prodloužit na dvojnásobnou dobu (maximální možná doba je tedy 28 měsíců), při zachování stejné celkové výše příspěvku.

Rodičovský příspěvek činí 67% průměrného platu pečujícího rodiče za posledních 12 měsíců před narozením dítěte, nejvýše 1800Euro. U osob, u kterých byl průměrný plat nižší než 1000Eur, se procentní část zvyšuje o 0,1% za každé 2 eura, o které byl nižší než 1000

¹⁰⁹ Muckel, S.: Sozialrecht. 3. Auflage. München: C.H. Beck, 2009, str. 441.

Euro a může dosáhnout i 100%. Minimální výše rodičovského příspěvku je 300Euro měsíčně, a to i jestliže před narozením dítěte nepracovali (ženy v domácnosti, studenti, nezaměstnaní).

Pokud se krátce po porodu narodí další dítě, náleží rodiči bonus ve výši 10% aktuálního rodičovského příspěvku, minimálně 75 Euro. V případě vícečetných porodů se rodičovský příspěvek zvyšuje o 300 Euro za druhé a každé další dítě. Rodičovský příspěvek je osvobozen od daně a sociálních poplatků.

5.2.5 Záloha výživného na dítě

Na státní podporu zálohu ve formě výživného na dítě (Unterhaltvorschuss) mají nárok děti, které samostatně vychovává matka nebo otec, v případě, že druhý rodič neplní vyživovací povinnosti vůči dítěti, anebo již nežije.

Na zálohu výživného na dítě (dále jen výživné), má nárok dítě do 12-ti let věku, které má trvalé bydliště v Německu, bydlí ve společné domácnosti s jedním z rodičů (nemusí jít o samostatnou domácnost) a od druhého z rodičů nedostává podporu v dostatečné stanovené výši podpory. Nárok na výživné dítě nemá v případě, kdy rodič který dítě vychovává, nedá k dispozici informace o tom, kdo je druhý, případně se zdráhá poskytnout součinnost při zjištění otcovství¹¹⁰.

Záloha výživného na dítě je určena pro děti do 12-ti let a je vyplácena nejdéle po dobu 72 měsíců. Je vyplácena bez ohledu na příjem rodiče, který dítě samostatně vychovává. Na základě potřeb dítěte dle jeho věku, je stanovena pevná částka zálohy výživného na dítě. Pro děti do šesti let věku je to 125 Euro měsíčně a pro děti do dvanácti let věku 168 Euro měsíčně. Platba za zpětné časové období je vyloučena.¹¹¹

5.3 Další možnosti zvýhodnění rodin s dětmi v daňovém systému

Německá rodinná politika umožňuje rodinám čerpat z poměrně široké škály daňových úlev a podporuje možnost svobodné volby rodičů s dětmi mezi daňovými dávkami a odpočitatelnými položkami na dítě (Kinderbetreuungskosten) z daní, což je možné od roku 1997. Do té doby bylo možné v tzv. duálním systému pobírat jak přídavek na dítě, tak i

¹¹⁰ § 1 zákona o záloze výživného na dítě (Unterhaltvorschussgesetz).

¹¹¹ Podrobněji o výživném in Duderstadt, J.: Unterhaltsrechtuell. München: C.H.Beckimdtv, 2008, str. 41 a dále.

využívat odpočitatelných položek na dítě (ač dohromady v nižší výši). Jelikož Spolková Ústava hovoří o nedotknutelnosti části platu ve výši životního minima dítěte, upravuje zákon o dani z příjmu v §31 dvě formy tohoto daňového osvobození. Jednou z nich je přídavek na dítě, který byl důkladně rozebrán již v kapitole 5.2.1.. Další možností jsou odpočitatelné položky na dítě, společně s odpočitatelnou položkou na dítě za péči, výchovu a vzdělávání.

5.3.1 Odpočitatelné položky na dítě

Pro nárok na odpočitatelné položky na dítě platí to, co bylo již napsáno o přídavku na dítě. Jeho výše je upravena v § 32 zákona o dani z příjmu a činí 2184 Euro ročně za každého daňově povinného rodiče. Pro společně zdaňované manžele, přičemž oba musí být rodiči, je to tedy 4368 Euro ročně. Příspěvek se snižuje o jednu dvanáctinu za každý kalendářní měsíc, kdy nebyly splněny podmínky pro tuto dávku.

Na příspěvek ve zdvojené výši má nárok také osamocený rodič, pokud: druhý rodič dítěte zemřel; druhý rodič není povinností k platbě daně z příjmu; rodič adoptoval dítě samostatně; rodič je samostatně pěstounem dítěte a dále v případě, že nelze určit bydliště druhého z rodičů, anebo druhého rodiče vůbec nelze určit.

5.3.2 Odpočitatelné položky na dítě za péči, výchovu a vzdělávání

Také pro nárok na tuto dávku platí obdobně to, co již bylo napsáno o přídavku na dítě. Výše odpočitatelných položek na dítě za péči, výchovu a vzdělávání je 1320Euro ročně. U společně způsobilých manželů se tato částka zdvojnásobuje na 2640 Euro ročně. Zákon vyjmenovává dva případy, kdy může být tato dávka převedena: u malých dětí na rodiče, u kterého není dítě hlášeno, a to na návrh druhého rodiče; na návrh na nevlastní rodiče, případně na prarodiče, pokud tito přijali dítě do své domácnosti¹¹².

5.3.3 Vztah přídavku na dítě a odpočitatelných položek

Finanční úřad zjišťuje na základě tzv. „zkoušky zdanění“, jestli je vhodnější využití přídavku na dítě, anebo odpočitatelných položek za dítě. Je ale čistě na daňovém poplatníkovi, pro kterou z možností se rozhodne. V případě, že využití odpočitatelných

¹¹² § 32 odst. 6 věta 6 a 7 zákona o dani z příjmu.

položek za dítě vede k vyšší daňové úlevě než výše již vyplaceného přídatku na dítě, je k vypočtené výši daně přičtena částka ve výši přídatku na dítě.

5.3.4 Náklady na péči o děti

Náklady na péči o dítě (Kinderbetreuungskosten) pro děti mladší 14.-ti let, žijící v domácnosti s rodiči, mohou být od roku 2006 uplatněny odečteny z daní jako provozní výdaje, náklady na reklamu (u zaměstnaných rodičů, v případě, že dítě vychovávají oba rodiče, tak musejí být oba zaměstnání) anebo jako zvláštní výdaje v daňovém odpisu.¹¹³ Jako zvláštní výdaje jsou odpočty uplatňovány v těch případech, kdy rodiče kvůli vzdělávání, tělesnému, mentálnímu nebo duševnímu postižení, nebo nemoci, nejsou výdělečně činní (u společně vychovávajících rodičů to musí splňovat oba). Na straně dítěte jsou podmínky pro možnost uplatnění odpočtu: dítě je mladší 14.-ti let; bydlí v domácnosti s rodiči; kvůli tělesnému, mentálnímu nebo duševnímu postižení se dítě není schopno samo o sebe postarat, toto postižení musí mít původ před dosažením 25.-ti let věku dítěte.

Za výdaje na péči se považují: umístění dítěte v jeslích, ve školce, či podobném zařízení; zaměstnání chůvy, či dětské sestřičky; angažování pomocnice v domácnosti, která se stará i o dítě a dohled nad dítětem při plnění domácích úkolů. Uplatněny mohou být pouze náklady, které jsou řádně dokázány, neuplatňuje se paušál. Je možné uplatnit dvě třetiny nákladů, ročně maximálně 4000 Euro. Pokud odpočty uplatňují neprovdaní rodiče zvlášť, má každý z nich nárok na odpočet maximálně ve výši poloviny, tj. 2000 Euro.

¹¹³ Nowak, Ch.: Kinder im Steuerrecht. Dresden: Sächsischer Staatsministerium der Finanzen, 2011, str. 21.

5.3.5 Daňová úleva pro osamělé rodiče

Nárok na daňovou úlevu pro osamělé rodiče (Entlastungsbetrag für Alleinerziehende) mají rodiče, kteří: nejsou v manželském svazku; žijí dlouhodobě odděleně od druhého z manželů; vdovy a vdovci; jejich manžel žije v zahraničí a není v Německu povinen k dani z příjmů; netvoří společnou domácnost s jinou plnoletou osobou. Další podmínkou je, že v domácnosti žije aspoň jedno dítě, za které má rodič nárok na přírůstek na dítě, anebo odpočitatelné položky na dítě. Daňová úleva pro osamělé rodiče je vyplácena bez ohledu na počet dětí ve výši 1308 Euro ročně. Přenos této úlevy není možný a za každý kalendářní měsíc, kdy nejsou splněny podmínky pro tuto dávku, se úleva snižuje o jednu dvanáctinu.¹¹⁴

5.3.6 Úleva pro zvláštní výdaje při studiu pro zaměstnání u plnoletého dítěte

Nárok na úlevu pro zvláštní výdaje při studiu pro zaměstnání u plnoletého dítěte (Freibetrag zur Abgeltung des Sonderbedarfs bei Berufsausbildung eines volljährigen Kindes) vzniká, pokud mají rodiče nárok na přírůstek na dítě, případně na náhradu nákladů na péči o dítě. Tato úleva činí ročně paušálně 924 Euro ročně, přičemž výdaje nemusí být prokazovány. U společně zdaňovaných manželů je úleva poskytována společně, u samostatných rodičů po polovinách, na jejich žádost je možné i jiné rozdělení. Za každý kalendářní měsíc, kdy nejsou splněny podmínky pro tuto dávku, se úleva snižuje o jednu dvanáctinu.¹¹⁵

5.3.7 Školné

V Německu je široký systém veřejných škol, přesto je v daňovém systému zakotvena možnost podpory ve formě školného (Schulgeld). Pokud dítě navštěvuje soukromou školu, či jinou placenou školu (např. církevní), mají rodiče nad rámec ostatních úlev nárok na daňovou úlevu ve výši 30.-ti % školného, maximálně ve výši 5000 Euro ročně. U společně zdaňovaných manželů je úleva poskytována společně, u samostatných rodičů po polovinách, na jejich žádost je možné i jiné rozdělení. Za každý kalendářní měsíc, kdy nejsou splněny podmínky pro tuto dávku, se úleva snižuje o jednu dvanáctinu.¹¹⁶

¹¹⁴ Nowak, Ch.: Kinder im Steuerrecht. Dresden: Sächsischer Staatsministerium der Finanzen, 2011, str. 22.

¹¹⁵ Nowak, Ch.: Kinder im Steuerrecht. Dresden: Sächsischer Staatsministerium der Finanzen, 2011, str. 23.

¹¹⁶ Nowak, Ch.: Kinder im Steuerrecht. Dresden: Sächsischer Staatsministerium der Finanzen, 2011, str. 22.

5.4 Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení (Wohngeld) je upraven v samostatném zákoně, kterým je zákon o příspěvku na bydlení (Wohngeldgesetz). Příspěvek na bydlení je v německém systému považován za ekonomické zajištění vhodného a prorodinného bydlení příspěvkem na náklady bydlení. To se může dít ve dvou formách. Příspěvek na nájem (Mietzuschuss) může být udělen nájemníkům, osobám bydlícím v domech i osobám, které obývají byt na základě nájmu podobného titulu. Příspěvek na náklady (Lastenzuschuss) je vyplácen vlastníkům bytů, domů, či osobám mající práva k bydlišti podobná vlastnickým právům.¹¹⁷

Příspěvek na bydlení obdrží každý, kdo si o něj zažádá a současně doloží splnění všech oficiálně stanovených podmínek pro jeho poskytnutí. Podmínkami pro poskytnutí příspěvku na bydlení jsou velikost domácnosti, úhrnný příjem rodiny a zatížení domácnosti. Velikost domácnosti se měří podle počtu jejích členů. Do úhrnných příjmů členů domácnosti se nezapočítává příspěvek na dítě, příspěvky na nemocenské a zdravotní pojištění a další sociální platby. Dále je možné odečíst paušálně 6-30%, podle počtu členů domácnosti a míry jejich zatížení sociálními a daňovými odvody. Do zatížení domácnosti se počítá samotný nájem, výdaje na topení, vodné, stočné, výdaje na odvoz odpadů a společného osvětlení. Do jaké míry ovlivňuje výše zatížení domácnosti nájmem a výši příspěvku na bydlení, stanoví tabulka v §12 zákona o příspěvku na bydlení. Vrchní hranice se řídí velikostí domácnosti, místa, výše nájmu, stáří bytu a částečně i podle jeho vybavení. Způsob výpočtu je komplikovaný a je jiný pro každý spolkový stát. Spolkový statistický úřad každoročně vydává a aktualizuje tabulku, která obsahuje všechny obce a území v Německu a jedn. obce řadí do šesti skupin podle hladiny nájmu. V případě překročení maximální částky se zatížení domácnosti nájmem v rámci příspěvku na bydlení nezohledňuje.

S využitím tří výše zmíněných kritérií se spočítá částka, která nesmí pro uplatnění nároku na příspěvek na bydlení přesahovat měsíční limity vyplácených příspěvků. V případě kladného rozhodnutí o příspěvku je základní doba vyplácení tohoto příspěvku 12 měsíců. V případě, že se v tomto období zvýší počet členů domácnosti, zvýší se zatížení domácnosti o více než 15%, případně se sníží úhrnný příjem rodiny o více než 15%, je možné žádat o

¹¹⁷ § 3 zákona o příspěvku na bydlení.

zvýšení příspěvku na bydlení. Náklady na vyplácení příspěvku na bydlení jsou za normálního stavu rovnoměrně rozloženy mezi stát a jednotlivé země.

5.5 Sociální bydlení v Německu

Německý systém sociálního bydlení je v některých ohledech specifický. Jeho hlavním rysem je to, že sociálním bydlením se nerozumí stále stejná část bytového bydlení, ale pouze ta část aktuálního bytového fondu, která byla pořízena na základě zvláštních dohod mezi veřejnými orgány a rozmanitou škálou investorů a provozovatelů těchto bytů. Tyto dohody jsou vždy časově omezené a po uplynutí stanovené lhůty (ta ovšem může být dodatkem k původní smlouvě prodloužena) začnou pro příslušný byt platit obvyklé podmínky běžné v soukromém nájemním sektoru a nájemné se zvýší na tržní místně příslušnou úroveň. Rozmanité je spektrum provozovatelů sociálních bytů. Mohou jimi být obecní bytové společnosti (ty spravují dvě třetiny sociálních bytů), které jsou odpovědné a řízené obcemi, bytová družstva, zaměstnavatelské, odborové nebo církevní organizace i soukromí vlastníci.¹¹⁸

Výstavba sociálních bytů je finančně státem podporována pomocí několika nástrojů. Jsou jimi bezúročná nebo nízkou úročí půjčka, přímé nevrátelné dotace při výstavbě a postupně se snižující nevrátelné provozní dotace nebo půjčky udržující nájem na dostupné úrovni. Využije-li investor těchto podpůrných nástrojů, musí souhlasit s pevně určeným dopředu kalkulovaným nákladovým nájemným a s podmínkou, že do těchto nově vybudovaných sociálních bytů přijme obcí určené nájemníky. Někdy mu však může být ponechána možnost vybrat se ze tří obcí navržených nájemníků.¹¹⁹

Samotné dotace jsou poskytovány buďto ze státního rozpočtu, nebo z rozpočtu jednotlivých zemí, jejichž podíl se postupem času zvyšuje a ony také rozhodují o formě podpory konkrétních projektů bytové výstavby.

V současné době v německém systému sociálního bydlení existují tři dotační programy. První dva jsou tradiční a jejich podmínky jsou podrobně upraveny na federální úrovni. Fungují na principu, kdy obce zajišťují vydávání kupónu kandidátům, které splní

¹¹⁸ Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002, str. 87.

¹¹⁹ Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002, str. 87-88.

všechny zákonem stanovené podmínky a kandidáti se posléze zapíší na seznam čekatelů u obecních bytových společností, nebo mohou přímo oslovit další poskytovatele sociálního bydlení, tyto kupóny dokonce mohou uplatnit kdekoli v zemi. Tyto dva dotační programy se od sebe liší příjmovými limity. Třetí, nejnovější dotační program vznikl jako důsledek současného relativního nedostatku sociálních bytů v sociálním měřítku a je převážně financován jednotlivými zeměmi, které také sami stanovují příjmové limity.¹²⁰

Díky systému „přesouvajícího se“ sociálního bydlení nemá Německo problém se sociální exkluzí, tedy vznikem ghett sociálních bytů tvořených příjmově nejslabšími domácnostmi (tak je to mu ve Velké Británii), či imigranty (případ Francie). Má spíše opačný problém a to takový, že růst v příjmech původně sociálně slabých domácností často předčí růst nájmu, a to přestože tyto nájmy zpravidla rostou více než inflace.¹²¹

¹²⁰ Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002, str. 89.

¹²¹ Podrobněji viz Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002, str. 90 a dále.

6 Srovnání systémů podpory rodin v Německu a České republice

6.1 Srovnání systémů podpory rodin v Německu a České republice

Porovnávat oba systémy můžeme podle řady kritérií:

- Z hlediska objemu finančních prostředků získávají německé rodiny u srovnatelných položek zhruba trojnásobek částek vydávaných v České republice (Eura jsou přepočtena na Kč). Například slevy na dani na každé dítě představují v Německu cca 5.000,- Kč měsíčně, proti cca 1.500,- Kč v České republice (13.000,- Kč – 20.000,- Kč ročně). Rodičovský příspěvek činí v ČR maximálně 220.000,- Kč za čtyři roky, v Německu maximálně 50.000,- Kč po dobu čtrnácti měsíců (tedy celkem 700.000,- Kč)
- S výjimkou bydlení Němci neřeší příjmy rodičů, přihlíží se pouze k tomu, zda dítě vychovávají oba rodiče nebo jen jeden. Naopak v ČR je řada dávek vázána na majetkové poměry. Vychází se z životního minima násobeného různými koeficienty. Německý systém je tedy příznivější pro bohatší rodiny než ten český.
- Rozdílné jsou systémy podpory rodin v oblasti bydlení, zejména u výstavby sociálních bytů. V České republice mohou obce získat dotaci 320.000,- Kč na výstavbu jedné bytové jednotky. V Německu existují podpůrné nástroje pro investora, jako nevratné dotace, bezúročné půjčky, nebo půjčky udržující nájem na dostupné úrovni. Investor pak musí do těchto bytů přijmout obcí určené nájemníky za předem stanovené nájemné. Tento systém rozptyluje příjmově slabé nájemníky a brání tím vzniku ghet. Ty ovšem vznikají z jiných důvodů, jako shromažďování etnik s jinou kulturou (například muslimů hovořících turecky nebo arabsky a vyznávajících právo šarija). Německý systém výstavby sociálních bytů může být inspirací pro vylepšování systému sociálního bydlení v ČR.
- Systém rozdělování péče o rodiny mezi státem a spolkovými zeměmi je promyšlený a našla by se v něm inspirace pro racionální systém dělby podpory rodin mezi státem a kraji v České republice.

Naskýtá se samozřejmě otázka, nakolik se velmi propracovaný a štedrý systém podpory rodin v Německu promítá v populačním vývoji. Zde však jsou zkušenosti tristní. Minulý vývoj a prognóza OSN ukazuje, že krátké období, ve kterém připadalo 2 až 2,5 dítěte

na ženu bylo jen v letech 1960 až 1970, zčásti v důsledku silných ročníků, které se narodily těsně před válkou. Pak se již počet dětí na ženu pohyboval kolem hodnot 1,5 až 1,6. Že vývoj byl ještě horší, než se čekalo, ukázalo nedávné sčítání lidí. Předpoklad byl, že zůstane stav 82 milionů osob z minulého sčítání, skutečnost ale byla 80 milionů. Takže se v novinách objevovaly titulky „Kam zmizely 2 miliony Němců?“ Odpověď je jednoduchá: zemřelo o 2 miliony více lidí, než se narodilo.

Prolongace výše uvedených tendencí vedla k tomu, že prognózy OSN pro léta 2050 a 2060 se pohybují kolem 60 až 70 milionů obyvatel, při ročním přílivu 100 tisíc migrantů. Samozřejmě pokud by každý rok přišel do země milion muslimských migrantů jako v roce 2015, vypadala by prognóza zcela jinak. Německo by mělo cca 100 milionů obyvatel, přičemž původní obyvatelstvo by již bylo v menšině.

Současná situace a výhled Německa v oblasti natality by mohly vypadat jako selhání systému podpory rodin, to ale nelze takto hodnotit. Bez těchto podpor by byla situace ještě horší. Jde spíše o analýzu skutečných příčin nezájmu rodin mít více dětí. Otázka je, zda není celkový sociální systém nastaven tak, že přes veškerou podporu je velmi výhodné nemít děti.

Obdobnou otázku za Českou republiku, tedy jaký je demografický výhled a co pro něj může systém podpor rodin s dětmi udělat, bude vhodné nastínit v následující kapitole zaměřené na vztah demografické a rodinné politiky.

6.2 Vztah rodinné a demografické politiky

Rodinná politika je závažnou součástí demografického vývoje. Může ho usměrňovat žádoucím směrem, zejména v oblasti počtu narozených dětí. Dosavadní vývoj počtu narozených dětí v České republice je charakterizován obrovskými výkyvy.

V letech 1970 až 1979 se narodilo 1754 tisíc dětí, tedy cca 175 tisíc dětí ročně (hovořilo se o tzv. Husákových dětech, ale reálně šlo o dopad populační exploze z poválečných let 1945 – 1954, která se s 25 letým posunem promítla do počtu narozených dětí v sedmdesátých letech, ve kterých na ženu připadaly dvě děti). Tato generace o 25 let později, tedy v letech 1995 až 2004 vyprodukovala 924 tisíc dětí (cca 92 tisíc ročně), což znamená, že na ženu narozenou v sedmdesátých letech připadlo 1,1 dítěte místo potřebných 2. Hovořilo se o tzv. odložených porodech. Skutečně, pak se kolem roku 2010 porodnost zvedla

až ke 120 tisícům dětí. Nyní již ale rychle klesá. To, že pravicové i levicové vlády připustily, aby se v dekadě 1995 – 2004 narodilo pouze 1,1 dítěte na ženu, bylo obrovskou chybou, jejíž následky pocítujeme v současnosti a budou mít dopad i v budoucnosti.

Skutečnost, že i při nízkém počtu nově narozených dětí stagnoval počet obyvatel ČR na cca 10,5 milionů osob, je vysvětlitelná tím, že v posledních 30 letech věk dožití vzrostl o 10 let, z cca 70 na cca 80 let. Společnost ovšem výrazně zestárla.

Další perspektiva vypadá hrozně. Pokud se předpokládá, že při dalším posunu o 25 let, tedy na období 2020 až 2029 bude u nás (podobně jako v Německu) připadat 1,6 dítěte na ženu, potom 90 tisícové ročníky vyprodukují cca 70 tisíc dětí ročně a to už by v návazném období vážně ohrozilo ekonomický i sociální rozvoj České republiky. Počet obyvatel by klesal, podíl osob nad 65 let naopak stoupal a nakonec by na jednoho důchodce připadal jen jeden ekonomicky činný pracovník.

Kromě výše uvedené hrozby existuje další závažné nebezpečí, na které upozorňuje profesor Možný¹²² a které platí nejen pro ČR, ale i Německo a celou Evropu. Tím je skutečnost, že nejméně potomků mají nejvzdělanější a tedy zřejmě i nejinteligentnější ženy (silná korelace mezi vzděláním a inteligencí byla mnohokrát ověřena). Úbytek dětí v Evropě je také provázen přírůstkem celoživotně bezdětných žen. V Německu z žen narozených v roce 1967 celá třetina zůstala bezdětná, u univerzitně vzdělaných žen dokonce více než 40%. Jejich genetický potenciál zmizí s nimi.

Než se začnu zabývat tím, co by se dalo s touto neveselou situací dělat, je nutné ještě zmínit, že v příštích letech bude Evropa čelit příchodu velkého počtu migrantů, jejichž přijetí představuje možnost, jak řešit nedostatek pracovních sil, ale i závažná rizika. Podle prognóz OSN bude v některých regionech světa prudce růst počet obyvatel¹²³. Zatímco obyvatelstvo Evropy i při značném počtu přistěhovalců má do roku 2050 mírně klesat, například v Německu se má snížit z cca 80 milionů na cca 70 milionů (při ročním stotisícovém kladném saldu migrace), má počet obyvatel Afriky vzrůst z 1 miliardy na 2,2 miliardy, počet obyvatel

¹²² Možný, I. Hospodářské noviny. Vojtř, A. – Možný I.: Více dětí nebude. To spíš přijdou zemětřesení [online]. [citováno dne 10. 3. 2016] Dostupné z: <<http://archiv.ihned.cz/c1-13905340-ivo-mozny-vice-deti-nebude-to-spis-prijdou-zemetreseni>>

¹²³ UN – Population growth rate [citováno dne 10. 3. 2016] Dostupné z: <[http://esa.un.org/unpd/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2015_POP_F02_POPULATION_GROWTH_RATE.XLS](http://esa.un.org/unpd/wpp/DVD/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2015_POP_F02_POPULATION_GROWTH_RATE.XLS)>

Indie z 1,2 miliardy, na 1,7 miliardy, Pákistánu ze 150 milionů na 300 milionů atd. V roce 2050 tak bude z 9 miliard obyvatel světa polovina žít v Africe a na indickém subkontinentu (Indie, Pákistán, Bangladěš).

V blízké (lze říci docházkové) vzdálenosti k Evropě je oblast severní poloviny Afriky od Atlantického oceánu k Rudému moři (tedy státy nad a pod Saharou) a Blízký a Střední východ (arabské země, Turecko, Irán, Afghánistán, Pákistán, Turkmenistán, Uzbekistán) ve které je předpokládán prudký populační růst a zhruba zdvojnásobení počtu obyvatel během 40 let, téměř na 2 miliardy lidí. Jde z velké části o pouštní a polopouštní oblasti, které nejsou schopny zemědělskou produkcí uživit ani stávající populaci, natož pak její dvojnásobek. Navíc klimatická konference OSN uvedla, že právě tento pás zemí bude v souvislosti s oteplováním atmosféry postižen dalším vysycháním půdy.

Lze tedy předpokládat, že do Evropy se pokusí přijít desítky a možná stovky milionů lidí z této oblasti. Protože v ní stále probíhá řada ozbrojených konfliktů, například mezi sunity a šíity bude řadu z nich Evropa nucena přijmout jako uprchlíky před válkou. Jedná se ovšem o lidi z islámských zemí, s odlišnými kulturními, etickými a náboženskými principy a celkovým způsobem života.

Evropa má s jejich začleňováním do společnosti již dlouholeté zkušenosti, které někdy nejsou příliš pozitivní. Kromě toho je potřeba brát v úvahu i faktor průměrné inteligence obyvatelstva. Pokud stávající obyvatelstvo Evropy má IQ 100, pak státy od Maroka po Pákistán mají průměrné IQ 85 a subsaharské státy dokonce jen 70. Masovým příchodem migrantů z těchto zemí se tedy sníží intelektuální potenciál Evropy. Jejich podstatně vyšší porodnost 3 až 5 i více dětí na ženu proti 0 až 2 dítěte současných Evropanek by při velkém počtu přistěhovalců mohl vést k tomu, že by se ve druhé polovině 21. století evropská kultura vycházející z antických a křesťanských tradic a demokratických principů stala menšinou a byla ve stínu většinové islámské kultury.

Lze však předpokládat, že většina evropských národů včetně České republiky bude chtít zůstat v dosavadní podobě, tedy neměnit se na společenství různých. Pak to ale znamená urychleně přijmout účinná opatření na výrazné zvýšení porodnosti obecně a zejména pak u vzdělaných rodin tzv. střední třídy. Vycházet by se mělo z analýzy příčin, proč je ve vyspělých zemích nízká porodnost.

K důvodům, proč lidé ve vyspělých zemích mají málo dětí, podle Theo Sarazzina¹²⁴ patří:

- Úsilí o zvýšení a zajištění životního standardu
- Mnohotvárnost nejrozličnějších životních konceptů v moderním světě, jež jsou konkurencí i pro rodiny s dětmi
- Odpoutanost zabezpečení od potomstva
- Okolnost, že děti přestávají být zdrojem péče a příjmů a stávají se zdrojem výdajů
- Emancipace a výdělečná činnost žen
- Odstrašující účinek tradičního obrazu rodiny v médiích
- Úbytek náboženské orientace, jenž je provázen klesajícím zájmem o to, co bude po smrti.

Tyto faktory skutečně již několik desetiletí působí proti tomu, aby rodiny etnických Němců měly dvě a více dětí. Největší váhu zřejmě má skutečnost, že v současné společnosti je velmi výhodné nemít děti. Člověk má více času věnovat se svým koníčkům, svému vzdělání a zaměstnání, získá pak lépe placené místo a nakonec na tomto základě má i vyšší penzi, kterou mu platí děti těch ostatních. Že bezdětní lidé, včetně příslušníků sexuálních menšin jsou na tom materiálně lépe než ostatní populace je známo již dlouho, není prý ale politicky korektní o tom mluvit.

Vychování dítěte od narození až po absolvování vysoké školy vyžaduje od rodiny investování velkého množství času i peněz. Nejpozději příští vláda by měla přijmout razantní opatření v rodinné politice, tak, aby pro dvacátá léta zajistila alespoň porodnost 2 děti na ženu a tedy 90 tisíc dětí ročně, proti katastrofickému scénáři 1,6 dítěte na ženu a 70 tisícům dětí ročně. To, spolu s očekávaným dalším prodlužováním věku dožití obyvatel a přece jen vyšším počtem přistěhovalců, k jejichž přijetí bude ČR donucena kvůli závazku přijímat válečné uprchlíky, by umožnilo udržet počet obyvatel ČR na cca 10,5 milionů lidí.

Směry úprav rodinné politiky lze pouze nastínit, měly by ale vycházet z již uvedených důvodů, pro které mají lidé ve vyspělých státech málo dětí.

Je skutečností, že již současná vláda přistupuje k některým opatřením. Například daňové zvýhodnění má stoupnout u druhého dítěte o 200 Kč měsíčně a u třetího a dalšího

¹²⁴ Sarrazin, T.: Německo páchá sebevraždu. Jak dáváme svou zemi všanc. Praha: Academia 2011, str. 304.

dítěte o 300 Kč měsíčně. Takovýto stimul porodnost prudce nezvýší, ale každé zvýšení rodinných dávek je nutné vnímat pozitivně

K zajímavým nápadům, které se již objevily a nebyly akceptovány, patří podle mého názoru návrh, že by část odvodů ze mzdy na sociální pojištění mohli pracovníci směřovat na své rodiče. To by motivovalo rodiče mít více dětí, dobře je vychovat a dát jim vzdělání, aby byly úspěšné v zaměstnání a tím byly i transfery rodičům co nejvyšší. Mohlo by to fungovat, pokud by to byla část odvodů ve výši desítek procent, jestli by někoho napadlo, že by stačily dvě, tři procenta, nemělo by to smysl.

Vzhledem k tomu, že důchodový systém v ČR je nejrovnostářštější v celé Evropě, mohlo by se při výpočtu důchodu jako procent z celoživotních výdělků zohlednit i počet dětí, ovšem s tím, že by se zohlednily maximálně 3 až 4 děti, aby na tom neprofitovaly nepřizpůsobivé rodiny, které žijí ze sociálních dávek a mají pět až deset dětí, u kterých lze opět očekávat život na sociálních dávkách

Bylo by také vhodné uvažovat o vhodné motivaci pro zapojení prarodičů do péče o vnoučata, tak, aby se matky mohly včas vrátit do práce a v práci nebyly stresovány starostmi, jak stihnout vyzvednutí dětí ze školek a škol, jak se postarat o nemocné děti apod. Pak by se zřejmě některé z nich rozhodly pořídit si druhé nebo třetí dítě.

Obraz rodiny v médiích by si rovněž zasloužil podstatnou korekci. Dosavadní stav je takový, že často můžeme vidět rodiče více dětí buď jako uštvané chudáky, kteří ze života nic nemají, nebo primitivy, kteří se ještě neseznámili s ochranou proti početí. Je třeba ukázat, že pro řadu lidí je rodina náplní jejich života, zdrojem štěstí a spokojenosti a je tedy návodem k následování.

Nápadů na posílení rodinné politiky s cílem zvýšit porodnost zejména střední třídy by bylo možné uvést řadu, ale je zde nebezpečí, na které upozornil Ivo Možný, že se proti tomu postaví ostatní skupiny společnosti.

Důchodci budou představovat při pokračujícím stárnutí společnosti stále významnější volební skupinu. Mohou ve volbách blokovat významnější transfery prostředků ve prospěch rodin, protože pro ně větší počet dětí nemá význam. Doby, kdy tyto děti začnou pracovat, se většinou nedožijí. Také bezdětní lidé se mohou bouřit proti vysokým daním, kterými budou

přispívat na porodinnou politiku. Mohou to činit prostřednictvím hlasů ve volbách a zejména pak „hlasováním nohama“, tedy odchodem do jiných, daňově přátelštějších zemí.

Rychlost, s jakou se při výrazně odlišné porodnosti různých etnik mění skladby populace nebo její věková struktura, lze doložit na příkladech z historie i prognózách budoucího vývoje.

V Kosovu bylo po druhé světové válce zhruba 50% pravoslavných Srbů a 50% muslimských Albánců. Výrazně vyšší porodnost Albánců spolu s odchodem části Srbů do Srbska způsobila, že nyní je v Kosovu 90% Albánců a 10% Srbů.

V Japonsku je stejně nízká porodnost jako v Evropě a navíc silná nechuť přijímat cizince. Pokud se tato situace nezmění, tak existuje prognóza, že během čtyřiceti let klesne počet Japonců ze současných 130 milionů pod 100 milionů a více než 40% populace bude starší 65 let. Japonsko by se takto postupně stalo bezvýznamnou zemí upnutou na řešení problémů vlastní přestárlé populace.

Razantní posílení rodinné politiky v ČR bude do značné míry záležet na výsledcích voleb do sněmovny v příštím roce. Důležitou úlohu v Evropské unii by pak měl sehrát nový evropský parlament.

Česká republika i Německo i celá Evropa mají možná poslední možnost, jak ovlivnit prostřednictvím rodinné politiky demografický vývoj. Jak píše Theo Sarrazin: „Německé střední a horní vrstvy si žijí téměř bezdětně a zcela komfortně ve svých vilách na předměstí či luxusních bytových přestavbách a vůbec nevnímají, jak se jejich země v důsledku demografického vývoje proměňuje k nepoznání. Nelze vyloučit, že až si toho jednou všimnou, bude již pozdě“¹²⁵.

¹²⁵ Sarrazin, T.: Německo páchá sebevraždu. Jak dáváme svou zemi všanc. Praha: Academia 2011, str. 317.

Závěr

Jak již bylo zmíněno v úvodu, podpora rodin s dětmi je téma v současné době velmi aktuální, neboť v posledních letech došlo k výrazným změnám právní úpravy týkající se rodin s dětmi. Stát dává sice najevo velký zájem o rodinnou politiku, přijímají se různé koncepce a prorodinné balíčky, ale ve skutečnosti jsou všechny změny dávek spíše nekonceptní, krátkodobé a systém podpory rodin s dětmi se nijak nerozvíjí. Smutným faktem je skutečnost, že ačkoli je zřejmé, že v rámci zvýšení porodnosti by bylo potřeba výrazně zvýhodnit rodiny s dětmi, tak jednotlivé dávky se prakticky nezvyšují.

V práci byly popsány rodinné dávky v České republice a v Německu. Dá se říci, že většina dávek podpory rodin s dětmi v Čechách a v Německu jsou podobné. Dávky v Německu mohou na první pohled působit relativně roztržitěji, jejich právní úprava není tak jednotná jako v ČR, neboť většina dávek podpory rodin s dětmi je upraveno v samostatných zákonech, ale jsou spojeny pod obecný termín kompenzace rodinných nákladů a ve výsledku mnohem adresněji pokrývají jednotlivé problémy rodinné politiky.

Přestože se práce věnovala především podpoře rodin ze systému sociálního zabezpečení, našel se prostor i pro popis nepřímé podpory rodin s dětmi, a to v Čechách i v Německu. V Německu je výrazně širší a propracovanější podpora rodin v daňovém systému, což je určitě jednou z možností, kudy by se česká rodinná politika mohla vydat. Je tedy jasné, že podpora rodin s dětmi v České republice skýtá mnohý prostor pro zlepšení.

Protože rodinná politika je významnou součástí demografické politiky, byla věnována pozornost i jejich vzájemnému vztahu. Demografický vývoj v ČR, Německu a celé Evropě přitom stojí před snad největší výzvou v dosavadní historii. Evropská populace odmítá mít větší počet dětí a současně narůstá obrovská migrační vlna ze zemí vně Evropy, s jinou kulturou a způsobem života, který si migranti chtějí ponechat. Evropa včetně ČR si tak pro budoucnost může vybrat mezi variantou zmenšující se a přestárlé populace se snižující se životní úrovní nebo rostoucí populací na základě masivního přistěhovalectví, v důsledku čehož se evropská kultura postupně stane menšinou.

Třetí cestou snad může být, že se na základě razantní podpory rodin s dětmi zajistí alespoň prostá reprodukce se dvěma dětmi na ženu. To by umožnilo, i přes rostoucí vliv islámské kultury, zachovat většinou evropskou kulturu v Evropě, včetně ČR. Důležitou roli

v podpoře rodin s dětmi hraje i veřejné mínění, problematice rodin s dětmi a porodnosti není v České republice věnován dostatečný prostor.

Resumé

Theme of this work was Family policy in the Czech republic. First thing, that has to be done, is to define a family. Family, in the view of this work, is a social group consisting of a couple or married couple and one or more childrens. The aim of this thesis is describing the system of social benefits in the Czech republic, which are mainly a product of social security system.

A state may provide the families with support in different ways. The most important way is considered to be the financial support. Financial support can be realized as direct, through social benefits, or indirect, mainly through tax relief. The first part of the thesis was focused on defining the main concepts of this work, such as family, family policy, social policy as a superior concept to family policy and finally the social security.

In the second chapter was described the coordination of social security system in European union. European law is important for the Czech republic as a member of European union. Although the social security system is still a responsibility of states, there is a rich European legislation, which output is described.

The third chapter is about concreted support of families in the czech social security system. Most of the benefits are provided from the state social support system. There are also some benefits from sick insurance, very important are two benefits for mothers in the time of maternity. In the end of this chapter are mentioned the survivors' pensions.

Although this work was mostly focused on the support of families with children provided by social security, it must be highlighted that the indirect support for families, which is a theme of part four, plays almost equally important role, whether in the form of tax allowance or in form of different strategies of the state that assist the reconciliation of work and family life. The end of this chapter is dedicated to social housing.

In the fifth chapter is described the system of support for families with children in Germany. In Germany, financial benefits for families belongs to family costs compensation system (Familienleistungsausgleich). Very important role in family policy in Germany are playing the tax allowances.

The sixth chapter is entitled the appreciation of systems of the Czech Republic and Germany. There is also a place to describe the relationship of demographic and family policy, which means the developments and the forecast number of births in the Czech Republic including the impact on the quantity and the quality of the population. It mentions the risk of the anticipated strong waves of migration from surrounding islamic states, whose population is rising rapidly, and the migrants according to past experience, are not interested to adopt the european way of life (european culture). On the basis of the analysis of causes of disinterest of the european population by a greater number of children are then made suggestions to regulace the family policy in the Czech republic, which could improve the situation.

Seznam použitých zdrojů

České knižní publikace

- Břeská, N., Burdová, E., Vránová, L.: Státní sociální podpora. 14. vydání. Olomouc: Anag, 2012.
- Galvas, M., Gregorová, Z.: Sociální zabezpečení. 2 aktualizované a doplněné vydání. Brno: Doplněk, 2005.
- Höhne, S.: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití. Praha: VÚPSV, 2008.
- Kahoun V. a kol.: Sociální Zabezpečení – vybrané kapitoly. Praha: Triton, 2010.
- Koldínská, K., Pikorová, G., Švec, L., Tomeš, I. Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU. 1.vyd. Praha: C. H. Beck, 2007.
- Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 5.vyd. Praha: Aspi, a.s., 2010.
- Krebs, V. a kol.: Sociální politika. 4.vyd. Praha: Aspi, a.s., 2007.
- Lux, M.: Bydlení – věc veřejná: sociální aspekty bydlení v České republice a v zemích Evropské unie. Praha: SLON, 2002.
- Matějková, B., Paloncyová J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I. Praha: VÚPSV, 2003.
- Matějková, B., Paloncyová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice. Brno: Vydavatelství MU, 2005.
- Mitchell, E.: Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010.
- Munková, G.: Sociální politika v evropských zemích. Praha: Karolinum, 2004.
- Sarrazin, T.: Německo páchá sebevraždu. Jak dáváme svou zemi všanc. Praha: Academia 2011.
- Spirit, M.: Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení v ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- Tomeš, I., Koldínská, K.: Sociální právo Evropské unie. Praha: C.H. Beck, 2003.
- Tröster, P. a kol.: Právo sociálního zabezpečení. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha: C.H. Beck, 2010.

Zahraniční literatura

- Duderstadt, J.: Unterhaltsrechaktuell. München: C.H.Beckimdtv, 2008.
- Grühn, C.: Einführung in das Sozialrecht. Alternberge: Niederle media, 2010.
- Klein, Ch.: Kindergeld 2009. Bonn: Interna, 2009.
- Korn, R.: Schwangerschaft, Mutterschutz, Mutterschaftsgeld, Elternzeit, Elterngeld. Norderstedt: B.o.d, 2010.
- Marfels, M.: Einführung in das Einkommensteuerrecht. 3. Auflage. Alternberge: Niederle media, 2009.
- Muckel, S.: Sozialrecht. 3. Auflage. München: C.H. Beck, 2009.
- Nowak, Ch.: Kinder im Steuerrecht. Dresden: Sächsischer Staatsministerium der Finanzen, 2011.

České právní předpisy

- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 586/1992 Sb. o daních z příjmu, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 500/2004 Sb., Správní řád, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.
Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č 207/1995 Sb.
Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 322/2005 Sb.

Právní předpisy Evropské unie

Nařízení Rady (EHS) č. 1612/68 o volném pohybu pracovníků v rámci Společenství.
Nařízení Rady (EHS) č. 1408/71 o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství.
Nařízení č. 574/72 stanovující postup provádění nařízení č. 1408/71.
Nařízení EP a Rady č. 883/2004 o koordinaci systému sociálního zabezpečení.
Nařízení EP a Rady č. 987/2009 stanovující postup provádění nařízení č. 883/2004.

Německé právní předpisy

Bundesverfassungsgericht (Spolková Ústava).
Bundelterngeld- und Elternzeitgesetz (Zákon o rodičovském příspěvku a rodičovské dovolené).
Einkommensteuergesetz – (Zákon o dani z příjmu).
Kindergeldzuschlaggesetz (Zákon o příplatku k přídavku na dítě).
Wohngeldgesetz (Zákon o příspěvku na bydlení).
Sozialgesetzbuch (Sociální sbírka zákonů).

Soudní rozhodnutí

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 3. 2011, Pl. ÚS. 55/10.

Internetové zdroje

Hospodářské noviny. Vojtř, A. – Možný I.: Více dětí nebude. To spíš přijdou zemětřesení [online]. [citováno dne 10. 3. 2016]
Dostupné z: <<http://archiv.ihned.cz/c1-13905340-ivo-mozny-vice-deti-nebude-to-spis-prijdou-zemetreseni>>
Ministerstvo práce a sociálních věcí. Národní koncepce podpory rodin s dětmi [online]. [citováno dne 13. 11. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Národní koncepce rodinné politiky [online].

[citováno dne 11. 11. 2012]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/4>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Rodičovský příspěvek čekají změny. Zrychlíme ho a zjednodušíme, navrhuje Marksová (iHNed.cz) [online]. [citováno dne 13. 11. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/24315>

Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. Sněmovní tisk 564 - Novela Z. o sociálně-právní ochraně dětí - Důvodová zpráva. [online]. [citováno. 10.3.2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>